

ऑक्टोबर १९६१

50

गंगास्नानाचें फळ

एका गांवीं एक भावडा ब्राह्मण तरुण रहात असें. एकदां नकळत त्याच्या हातून कांहीं चूक झाली. त्याला गांवच्या थोरा-मोठ्यांनीं सांगितलें कीं तें पाप गंगास्नाना-शिवाय धुतलें जाणार नाहीं. हें गंगास्नान आयुष्यभर करावें लागेल.

त्या ब्राह्मणाला तें सर्व खरें वाटलें. त्यानें मागचा पुढचा विचार केला नाहीं व तीर्थ-यात्रेस निघाला. त्यानें गंगानदी पूर्वीं कधीं पाहिली नव्हती. ती किती मोठी असेल ह्याची त्याला कल्पना देखील नव्हती. वाटेंत त्याला एक लहानशी नदी लागली. गांवकरी रोज नदीवर स्नानाला जात. आंघोळ करीत असतां एकानें "गंगे भागीरथी!" म्हणून पाण्यांत बुडी मारली. भावड्या ब्राह्मणाला वाटलें कीं तीच गंगानदी असावी. तो तेथें राहून रोज नदींत आंघोळ करूं लागला.

पुढें पांच वर्षांनीं आंघोळ करणाऱ्या एका गांवकऱ्यानें विचारलें—"काय हो कोठून आलांत?"

ब्राह्मणानें आपण केलेल्या पापाचें प्राय-श्चित्त म्हणून गंगास्नान करीत आहे असें सांगितलें.

त्यावर तो मनुष्य म्हणाला—"अहो! पण ही गंगानदी नव्हे! अरे कोठें गंगा-नदी आणि कोठें हा ओढा? वारुळाला हिमालय पर्वत समजणारा या ओढ्याला गंगा म्हणेल!"

तें ऐकून ब्राह्मण थक्क झाला आणि विचारूं लागला—"तर मग ही नदी गंगानदी नव्हें म्हणतां? मग खरी गंगानदी कोठें आहे?"

"फार दूर आहे!" असें उत्तर ऐकून ब्राह्मण गंगेच्या शोधार्थ निघाला.

भावडा ब्राह्मण दोन महिने पायीं प्रवास करीत एका नदीच्या काठीं पोंचला. ती नदी पुष्कळ मोठी होती. ब्राह्मणानें विचार केला कीं हीच गंगानदी असावी. त्यानें गंगेच्या काठीं एक लहान झोपडें बांधलें व नदीवर रोज आंघोळीला जाऊं लागला. गांवांतले कांहीं लोक नदीकाठीं रहात असत. त्यांची वस्ती गंगेकाठची वस्ती म्हणून प्रसिद्ध होती. म्हणून कोणी विचारलें कीं, कोठें राहतां म्हणजे तो ब्रह्मण उत्तर देई—"गंगाघाटावर रहातों!" अशींच पांच वर्षें गेलीं तरी त्याला ती खरी गंगानदी नव्हें हें कळलें नाहीं.

कांहीं दिवसांनीं तेथें एक साधू आला. तो काशीयात्रा करून परत आला होता. त्याच्या तोंडीं ब्राह्मणाला कळलें कीं काशीला एक गंगानदी आहे. तेव्हां ब्राह्मण विचारूं लागला—"मग ह्या गंगेचें नांव काय?" तेव्हां तो साधू म्हणाला—"अरे! ही गोदावरी नदी आहे!" साधूनें त्याला वेड्यांत काढलें. म्हणाला—"सरळ उत्तरेकडे दोन तीन महिने सतत चालत गेलास तर गंगेचें दर्शन होईल." विचारा ब्राह्मण निराश होऊन पुन्हां उत्तरेकडे निघाला.

उन्हाळ्याचे दिवस होते. रोज दहा बारा मैलांपेक्षां जास्त चालणें शक्य नव्हतें. दोन अडीच महिने प्रवास केल्यावर त्याला पुन्हां एक नदी लागली. हीच गंगानदी असणार असें अनुमान करून ब्राह्मण नदीच्याकाठीं राहूं लागला. नित्य नियमितपणें स्नान संध्यादि करूं लागला आणि गंगेचें दर्शन झालें असें समजून समाधान मानूं लागला.

अशींच पांच वर्षें लोटलीं. एके दिवशीं तेथें तीर्थयात्रा करीत एक वृद्ध गृहस्थ आला व नर्मदेचें स्तोत्र म्हणून स्नान करूं लागला. तें ऐकून ब्राह्मण चकित झाला.

त्यानें जवळ येऊन विचारलें—"काय हो! गंगेंत स्नान करतांना तुम्ही नर्मदेचें स्तोत्र म्हणतां हें काय?"

तो म्हातारा चकित होऊन विचारूं लागला—"गंगानदी! कोठली गंगानदी! ही तर नर्मदा आहे! वेड्या गंगानदी येथून पुष्कळ दूर आहे. महिनाभर उत्तरेकडे चालत गेलास तर कदाचित गंगेच्याकाठीं पोंचशील!"

ब्राह्मणानें त्या गृहस्थाचे आभार मानले व पुढें निघाला.

ब्राह्मण अगदीं हताश झाला. त्याला चालण्याचा उत्साह उरला नाहीं. परंतु गंगेचें दर्शन घडलें नाहीं तर पापाचें प्रायश्चित्त होणार नाहीं असा विचार करून तो चालूं लागला. वाटेंत त्याला खायला कधीं मिळे तर कधीं न मिळे. उपास तपास काढीत तो चालत होता.

सतत एक महिना चालत राहाल्यावर त्याला एक मोठी नदी दिसली. इतकी मोठी नदी त्यानें पूर्वी पाहिली नव्हती. नदींत लोक स्नान करीत होते. लोकांच्या तोंडीं हीच गंगानदी आहे हें कळल्यावर त्याला अतोनात आनंद झाला. तो गंगे भागीरथी म्हणत गंगेकडे धांवला. पण त्याच्या दुर्दैवानें त्याला ठेंच लागली व तो खालीं पडला. त्यांतच त्याचें प्राणोत्क्रमण झालें.

यमदूतांनीं त्याला यमासमोर नेऊन हजर केलें. यमानें चित्रगुप्ताला विचारलें—"ह्यानें काय काय पापें केलीं होतीं?"

"ह्यानें एकच एक पाप केलें होतें. परंतु गंगेचें नांव घेऊन त्यानें प्रत्येकवेळीं स्नान केल्यानें तो पापमुक्त झाला आहे." चित्रगुप्त म्हणाला.

यमानें त्याला स्वर्गलोकीं पाठविलें.

दक्ष-यज्ञ

द्वितीय अध्याय

घरीं अचानक अन् रागानें
पतीस आलेला पाहून,
पत्नी दक्षाची घाबरली
त्याची मुखचर्या पाहून॥

धीर करुनि ती येउनि जवळीं
वदली-"झालें विशेष काय?
रुक्ष स्वरानें दक्ष म्हणाला-
"नको विचारूं झालें काय?"

"तुझा जांवई पति पार्वतिचा
वागला असा तेथें आज।
नाहिं जगाची पर्वा त्याला
नाहिं जनाची देखिल लाज॥

ब्रह्मदेव पण करतो आदर
वांकतात दिक्पाल समोर।
विचार नाहीं परंतु ह्याला
कोण लहान नि मोठा थोर॥

काम न धंदा आणि भिकारी
वरती करतो अति अभिमान।
त्यानें केला यज्ञ प्रसंगीं
घमेंडींत माझा अपमान॥

अशक्य मिळणें यज्ञाचें फळ
देउन आलों आहें शाप।
भोगूं दे फळ कृतकर्माचें!"
दक्ष थांबला करुनि प्रलाप॥

ऐकुनि पतिची कठोर वाणी
दक्ष पत्नि जाहली चकित,
शाप जांवया कुणि देइल का!
होइल ऐकुनि विश्व चकित!!

परंतु दक्षा नव्हता उरला
क्रोधामध्यें कांहिं विवेक।
विचार केला त्यानें तत्क्षण
यज्ञ करावा मोठा एक॥

उमापतीला सोडुनि त्यानें
सर्व जांवयां बोलविलें;
ऋषी-मुनींना स्वतः जाउनी
आदर पूर्वक बोलविलें।

शंकर यज्ञा आले नाहित
कारण समजेना कोणा।
मुखमुद्रा दक्षाची पाहुनि
नच उरली शंका कोणा॥

दिव्य वाहनें आकाशांतुन
उतरत होतीं हळूं हळूं।
जणुं नक्षत्रें आकाशांतुन
उतरत होतीं हळूं हळूं॥

पूर्व-पश्चिमे कडून आले
आणि दक्षिणे कडून देव।
नाहिं उत्तरे कडून आले
महादेव देवांचे देव॥

कैलासांतुन पहात होती
चकित पार्वती तें सर्व।
तिला कळेना आज अचानक
आला कसला हा पर्व॥

अनुमानानें परंतु कळलें
तिजला ऐकुनि जय जयकार,
यज्ञ घरीं वडिलांच्या अपुल्या!
करूं लागली उमा विचार॥

न कळे कां पण नाहीं आलें
पतीस त्याचें आमंत्रण।
जाउन तिकडे पाहुंया तरी
असेल आलें आमंत्रण॥

नसेल मजला सांगितलें पण
थट्टेनें अन् चिडविण्यास!
स्वभाव भोळा, करतिल थट्टा
कशी? चालली विचारण्यास॥

मनामधें पण शंका होती,
पाय पडत ना म्हणुन पुढें।
आव आणुनी उत्सुकतेचा
हांसत गेली पतीकडे॥

ध्यान मग्न शिवशंकर तिकडे
बसले होते एकांतांत।
पार्वति आल्याचें पण कळलें;
वदले-"कसल्या तूं शोधांत?"

वदली-"सोडुनि थट्टा सांगा,
आज ऐकतें यज्ञारंभ;
आलें अपणां आमंत्रण का
आजच का तो यज्ञारंभ?"

"निघायचें मग आपण केव्हां
बोलत प्रभुपण कां नाहीं?"
शंकर वदले-"अजुनि उमा का
कळलें कारण तुज नाहीं?"

सांगुन तुजला तुझ्या मनाला
कशास दुःखी व्यर्थ करूं?
योग्यवेळि तें कळेल तुजला
नको काळजी व्यर्थ करूं!"

परंतु उलटा तिच्या मनावर
झाला अनपेक्षित परिणाम।
वदली-"प्रभुला पाहुन चिंतित
सुचेल का मज कांहीं काम?

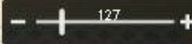
भागीदारिण सुखदुःखाची
सदा सांवली ही प्रभुची।
चिंता न करूं; कोण करिलतर
दासी सोडुन ही प्रभुची?"

शंकर वदले-"तुझ्या पित्यानें
यज्ञ योजिला रागानें।
अपमानास्तव माझ्या; त्यांचा
खटाटोप हा हट्टानें।"

केला नाहीं प्रणाम यास्तव
दिधला त्यांनीं मजला शाप।
लागत आहे पण भोगावा
व्यर्थ तुला सुद्धां तो शाप॥

नाहिं तुला पण बोलविलें बघ
पुत्रि लाडकी तूं त्यांची!
काय जाहली आजच नकळे
मर्जी तुजवरची त्यांची!!"

ऐकुनि वदली उमा शिवाला–
"पित्या जवळ का मान करूं ?
जिथें जनमल्यें मोठी झाल्यें,
आज तिथें का मान करूं ?

माहेरी जाण्याला कामी
निमंत्रणाची पाहूं वाट ?
शोभतो कसा जांवयाविना
विचारीन यज्ञाचा थाट ?

आज्ञा अपुली नसेल तर मी
करून हट्ट नाहीं जाणार।
पाहुनि यावा यज्ञ जाउनी
राग मला पण आहे फार ॥"

वदले शंकर–"जाउन ये पण
व्यर्थ वाटतें सर्व मला।
अनुभव माझा आणि जगाची
एक सांगतों रीत तुला ॥

निमंत्रणाविण कुणाकडेही
माहेरी पण जाउं नये।
सुधापान जरि मान विनाचें
सूज्ञानें स्वीकारूं नये !

पण बोलावुन दिधलें विषजरि
हंसत करावें त्याचें पान।
अपमानानें जगण्या पेक्षां
मानानें सोडावा प्राण !"

ध्यान-मग्न शिव पुन्हां जाहले
उमा निघाली माहेरी।
स्वारीसाठीं आला नंदी
आणि वाजली रणभेरी ॥

युद्ध कुणाशीं नव्हतें तरि पण
त्रिशूल घेउन गण आले।
खिन्न पार्वतिस, कांहिं कळेना,
कशास गण सारे आले !

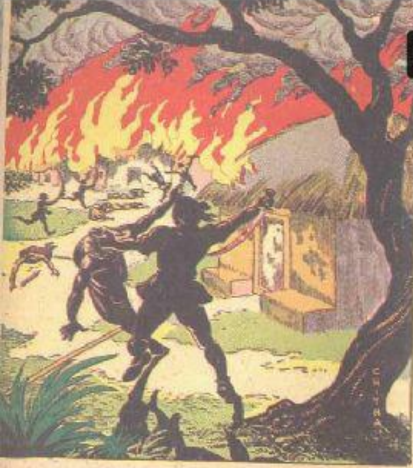
[१२]

[नागवर्माच्या सर्व सैन्याची कपिलपूरच्या किल्ल्यांत कत्तल झाली. तो करवीर-बरोबर स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठीं वेष पालटून रानांत पळून गेला. किल्ल्यांत चित्रसेन व कांतिमतीचा लग्नसमारंभ थाटानें पार पडला. चित्रसेनानें उग्राक्षाची नवी इच्छा पुरी करण्याचें वचन दिलें. पुढें वाचा.]

उग्राक्षानें हाक मारल्याबरोबर त्याचे अनुयायी सर्व जमा झाले. त्यांच्याकडे बोट दाखवून उग्राक्ष म्हणाला–"महाराज! आपल्याला आमच्या मदतीची गरज भासेल तेव्हां निरोप पाठवा. आम्ही सर्व तावडतोब येऊं."

चित्रसेन थट्टेत म्हणाला–"तुझ्या या अनुयायांच्या मदतीशिवायच माझ्या राज्यांत शांतता नांदो अशी माझी इच्छा आहे. तरी पण तूं एक मदद केलीस कीं पुरे. बंडखोर नागवर्मा व त्याचा तो कारस्थानी मित्र करवीर या दोघांना पकडून आणण्याची जबाबदारी तुझ्यावर व तुझ्या अनुयायांवर आहे माझ्यावर किंवा तुझ्यावर कधीं संकट आलेंच तर तें या दोघांच्यामुळेंच येणार आहे, म्हणून मी ही सूचना केली आहे."

"ते तूर्त कोठें दिसत नाहींसे झाले आहेत. पण सुटतात कोठें, पाहतों मी! मी आपल्या अर्ध्या अधिक अनुयायांना याच

कामावर नेमतों. तूं अगदीं निश्चित रहा." उग्राक्ष म्हणाला.

परंतु अमरपालला नागवर्मा आतां हातीं लागेल कीं नाहीं याविषयीं शंकाच वाटत होती. तो म्हणाला–"महाराज! आपल्याला उशीर झाला असें माझें मत आहे. आतां-पर्यंत ते दोघे पूर्वेकडील समुद्रांतल्या अग्नि-द्वीपाकडे रवाना देखील झाले असतील."

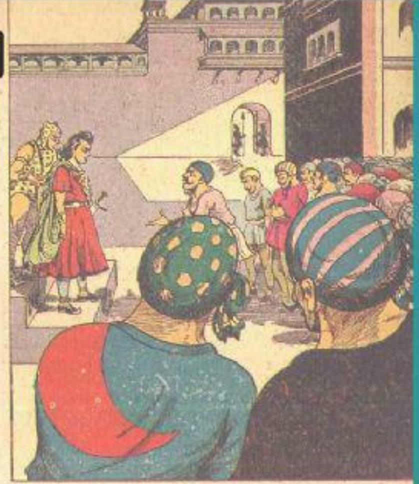
चित्रसेनच्या मनांत देखील तीच शंका होती. पण तो कांहीं बोलला नाहीं. उग्राक्ष चित्रसेनाचा निरोप घेऊन आपल्या अनुयायां-सह आपल्या किल्ल्याकडे निघाला.

दोनतीन महिने गेले असतील, चित्रसेना-कडे प्रजेचीं गाऱ्हाणीं येऊं लागलीं. दिवसा ढवळ्या खून होत आणि दरोडे पडत व जाळपोळ वाढत चालली होती. गुन्हे कर-णारे लोक राज्यांतलेच आहेत कीं राज्या-बाहेरचे हें देखील कळायला मार्ग नव्हता. डोंगराळ प्रदेशांत दऱ्याखोऱ्यांत ते लपून रहात व छापे मारीत. त्यांनीं प्रजेला सता-वून सोडलें होतें. त्यांच्या पैकीं एक मनुष्य देखील जिवंत किंवा मेलेला पकडला गेला नव्हता. म्हणून ते लोक कोण आहेत, कोठून येतात वगैरे गोष्टींचा अंदाज लावणें देखील अशक्य प्राय झालें होतें.

चित्रसेनानें राज्यांत चहूकडे दवंडी पिट-विली कीं राज्यांत कामधंदा न मिळाल्यामुळें जे लोक धंदेवाईक चोर किंवा दरोडेखोर झाले असतील त्यांनीं येऊन सरकार दरबारीं माफी मागितल्यास त्यांना माफी मिळेल. त्यांना शेतें वांटण्यांत येतील व शेतसारा माफ केला जाईल. बैल विकत घेण्यासाठीं सरकार कडून थोडी फार मदत देखील मिळेल. मात्र या धंदेवाइक चोरांनीं आपलीं शस्त्रें स्वतः येऊन सरकारजमा करावी." चित्रसेनाची ही युक्ति यशस्वी ठरली. शेंकडों रामोशी जातीच्या लोकांनीं आपापलीं शस्त्रें सरकार जमा केली व दरबारांत जातीनें हजर होऊन आपल्या चुकीची माफी मागितली. चित्रसेन आपला नवा सेनापति अमरपाल याच्यासह रामोशी लोकांचें म्हणणें ऐकण्यासाठीं राज-वाड्यासमोरच्या अंगणांत आला.

चित्रसेनानें व अमरपालनें दरोडेखोर लोकांना माना खालीं करून उभे असलेले पाहिलें. अमरपालला त्या लोकांपैकीं कांहीं ओळखीचे वाटले. तो चित्रसेनाला म्हणाला– "महाराज! या दरोडेखोरांच्या घोळक्यांत नागवर्माच्या सैन्यांतले लोक देखील दिसत आहेत. म्हणून महाराजांनीं यांच्यावर विश्वास करून जमिनी वगैरे देणें कितपत बरोबर होईल याचा विचार करावा. सांपाला दूध पाजण्यांत अर्थ नाहीं. तो केव्हां उलटेल हें सांगतां येणार नाहीं."

चित्रसेनानें तें सर्व शांतपणानें ऐकून घेतलें व नंतर त्या दरोडेखोरांना विचारलें– "तुमचा नायक तो नागवर्मा कोठें आहे? त्यांच्या बरोबर तो करवीर होता. तो देखील दिसत नाहीं. आहेत कोठें?"

"महाराज! आमचा कोणी नायक नाहीं. नायक नाहीं म्हणून निराश होऊन पोटा करितां वाटमारीचा धंदा करावा लागत आहे. महाराज, आपल्या सेनापतींनीं जी शंका केली ती बरोबर आहे. आम्ही नाग-वर्माचा सैन्यांतच होतों. परंतु त्या दिवशीं नागवर्मानें आम्हांला किल्ल्यांत जायला सांगून आम्हांला आगींत ढकललें व स्वतः करवीर बरोबर पळून गेला. आम्ही देखील जीव वांचविण्यासाठीं वाट फुटेल तिकडे पळालों. आतां त्यांच्यावर आमचा मुळींच विश्वास नाहीं. आज आमचा कोणी नायक नाहीं. नागवर्मा कोठें गेला हें आम्हांला माहीत देखील नाहीं." दरोडेखोरांपैकीं एक जण

पुढें येऊन म्हणाला. "पण तुमच्या बोलण्यावर विश्वास कसा काय करावयाचा ?" चित्रसेनानें विचारलें.

"पोटाकरितां आम्ही आजवर चोऱ्या केल्या, दरोडे पाडले आणि जाळपोळ केली. परंतु महाराजांनीं पोटापाण्याची व्यवस्था करून दिल्यावर आम्ही तो धंदा कां करायला जाऊं ? स्वतः होऊन महाराजांच्या पायाजवळ आपलीं शस्त्रास्त्रें ठेवायला आम्ही आलों आहों. महाराजांनीं आम्हांला कैद केलें, फांशी दिली, किंवा हत्तीच्या पायांखालीं तुडविलें तरी आम्ही महाराजांच्या विरुद्ध उलटणार नाहीं. आम्हांला माफ करून महाराजांची प्रजा म्हणून मानानें रहायला महाराजांनीं संधी द्यावी." एवढीच आमची इच्छा आहे. एक दरोडेखोर म्हणाला.

"मी तुम्हांला शेतें वांटून द्यायला तयार आहें. परंतु तुम्ही तर पन्नास जणच दिसतां आहां ! बाकी लोक कोठें आहेत ?" चित्रसेनानें विचारलें.

"महाराजांनीं शरणागताला शरण दिल्याचें ऐकून इतर लोक देखील धांवत येतील महाराज !" दरोडेखोरांचा सरदार म्हणाला.

अमरपालनें चित्रसेनाजवळ जाऊन त्याच्या कानांत सांगितलें, महाराज ! आपण यांच्यावर विश्वास करूं नये. यांत नागवर्माचाच कांहींतरी डाव असावा अशी मला शंका वाटते. नागवर्माचें कारस्थान उघडकीस आणण्यासाठीं यांना कांहीं दिवस कैदेंत टाकून पहावें.

"मी तें करणार नाहीं. वचन देऊन तें मोडणें मला पसंत नाहीं. मग माझी प्रजा माझी काय किंमत करील ?" चित्रसेनानें उत्तरादाखल विचारलें.

"तर मग एक क्षणभर आपण मला संधी द्यावी. मी धमकी देऊन यांची परीक्षा घेऊन पाहातों." असें सांगून व चित्रसेन 'हो' म्हणाल्यावर अमरपाल दरोडेखोरांना संबोधन करून म्हणाला—"महाराजांना या गोष्टीची खात्री आहे कीं, तुमच्यापैकीं कांहीं लोकांना नागवर्मा कोठें आहे याची चांगली माहिती आहे. जर तुम्ही निमूटपणें सर्व कांहीं सांगितलें नाहीं, तर तुम्हां सर्वांना आयुष्यभर तुरुंगांत खितपत पडावें लागेल !"

अमरपालची ती धमकी ऐकल्या बरोबर दरोडेखोरांच्या सरदारानें हात पुढें करून तळहातावरची विषाची गोळी दाखवीत म्हटलें—"महाराज ! आम्ही त्याची देखील तयारी करून आलों आहों. आपले शिपाई पुढें येण्यापूर्वींच ही गोळी खाऊन आम्ही मुक्त होऊं." सरदारानें असें म्हटल्याबरोबर सर्वांनीं हात पुढें करून तळहातांतली विषाची गोळी दाखविली.

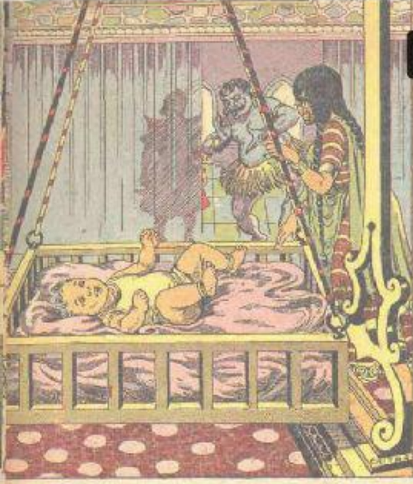
तेव्हां अमरपालची पण खात्री पटली कीं, दरोडेखोरांच्या बोलण्यावर विश्वास करण्यास हरकत नाहीं. चित्रसेन किंचित स्मित करून म्हणाला—"आज पासून माझी प्रजा म्हणून तुम्हांला माझ्या राज्यांत सर्व

अधिकार मिळतील. मी तुम्हांला शेतीसाठीं जमीन देण्याची व्यवस्था करून देतों." दरोडेखोरांनीं आनंदानें चित्रसेनाचा जयजयकार केला.

राज्यांतल्या इतर दरोडेखोरांना जेव्हां ही बातमी कळली तेव्हां त्यांनीं येऊन आपला अपराध स्वीकार केला व आपलीं शस्त्रास्त्रें देऊन पोटापाण्याची व्यवस्था करण्यास विनंति केली. चित्रसेनानें त्यांना देखील जमिनी वांटून दिल्या !

राज्यांत दंगे धोपे बंद होऊन शांतता नांदूं लागली. पण नागवर्मा व करवीर जिवंत

पळून गेल्यामुळें ते अग्निद्वीपांत जाऊन भयंकर पक्ष्यांचें सैन्य घेऊन येतील याची भीति चित्रसेनाला वाटत होती.

एक ही काळजी होती. काळजीला दुसरें एक कारण झालें. कांतिमति गरोदर होती. मूल झाल्यावर पांच वर्षांनीं त्याला उग्राक्ष मागून घेऊन जाणार, या विचारानें चित्रसेनाचें काळीज कांपूं लागलें. त्यानें ती गोष्ट कांतिमतीला सांगितली नव्हती. तिच्या मनावर त्या परिस्थितींत वाईट परिणाम झाला असता.

कांतिमती यथावेळीं प्रसूत होऊन तिला मुलगा झाला. राज्यांत सर्वत्र आनंदी-आनंद पसरला. पण त्या आनंदाच्या प्रसंगीं उग्राक्ष आला व पाळण्यांत मुलाला पाहून वेड्यासारखा नाचूं लागला. चित्रसेन उदास चित्तानें जवळ उभा राहून तें दृश्य पहात होता. उग्राक्षाच्या तोंडांतून निघालेले शब्द—"आज पासून पांच वर्षांनीं!" चित्रसेनाच्या कानांत घुमत होते.

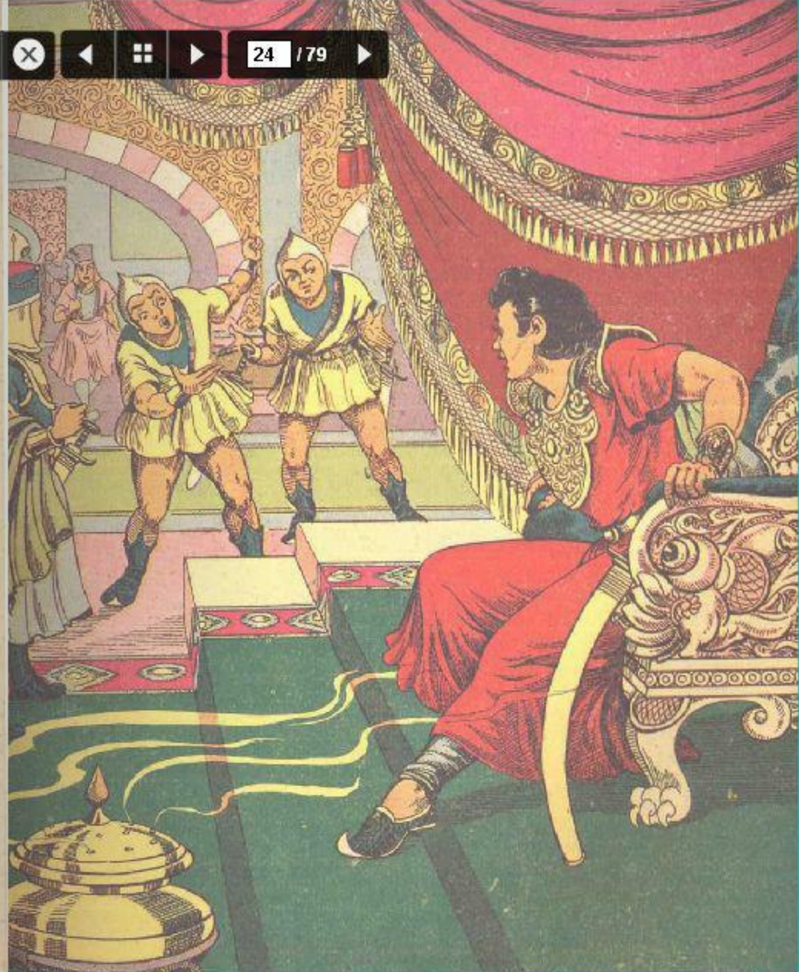
दिवस, महिने व वर्षे लोटलें. तान्हे युवराज वाढत होते. आनंदाला पारावार नव्हता. अशींच पांच वर्षे पण लोटलीं.

प्रजेला रात्रीं आकाशांत मधून मधून जाळ दिसे. हळू हळू ते अग्निपक्षीच असले पाहिजेत अशी सर्वांस शंका वाटूं लागली. चित्रसेनाच्या हेरांनीं येऊन सांगितलें कीं, अग्निपक्षी राजधानीवर घिरट्या घालूं लागले आहेत.

पांच वर्षे ज्या दिवशीं पुरी झालीं त्या दिवशीं सकाळीं उग्राक्ष येऊन थडकला आणि विचारूं लागला—"कोठें आहे राजकुमार?"

चित्रसेनानें शांत पणें उत्तर दिलें—"मी घेऊन येतों त्याला!" असें सांगून तो अंत:पुरांत गेला.

चित्रसेनाच्या तोंडावर एक देखील सुरकुती न पडलेली पाहून उग्राक्षाला आश्चर्य वाटलें. सुखांत कांहीं व्यंग तर नसेल ना?

लंगडा किंवा आंधळा मुलगा असेल तर मीच फसलों म्हणावयाचा.

उग्राक्ष याच विचारांत उभा होता, इतक्यांत दासींनीं एका हृष्टपुष्ट मुलाला आणून दरबारांत हजर केलें. उग्राक्षानें आनंदाच्या भरांत मुलाला खांद्यावर उचलून घेतलें आणि जातांना म्हणत जात होता—"महाराज! तुमचे हे उपकार मी कधीं विसरणार नाहीं."

उग्राक्ष रानांत पोंचल्यावर मुलानें एका झाडाखालीं पडलेल्या वाळक्या काटक्या दाखवून त्या घेण्यासाठीं हट्ट केला.

उग्राक्षानें त्याला खांद्यावरून खालीं उतरवलें आणि काटक्या गोळा करायला सांगितल्या. नंतर त्यानें त्याला विचारलें—"बाळ! या काटक्या घेऊन काय करणार तूं?"

"या मी बाबांना नेऊन देईन! धूर झाला म्हणजे बाबा काटक्या घालून जाळ करतात!" मुलगा म्हणाला.

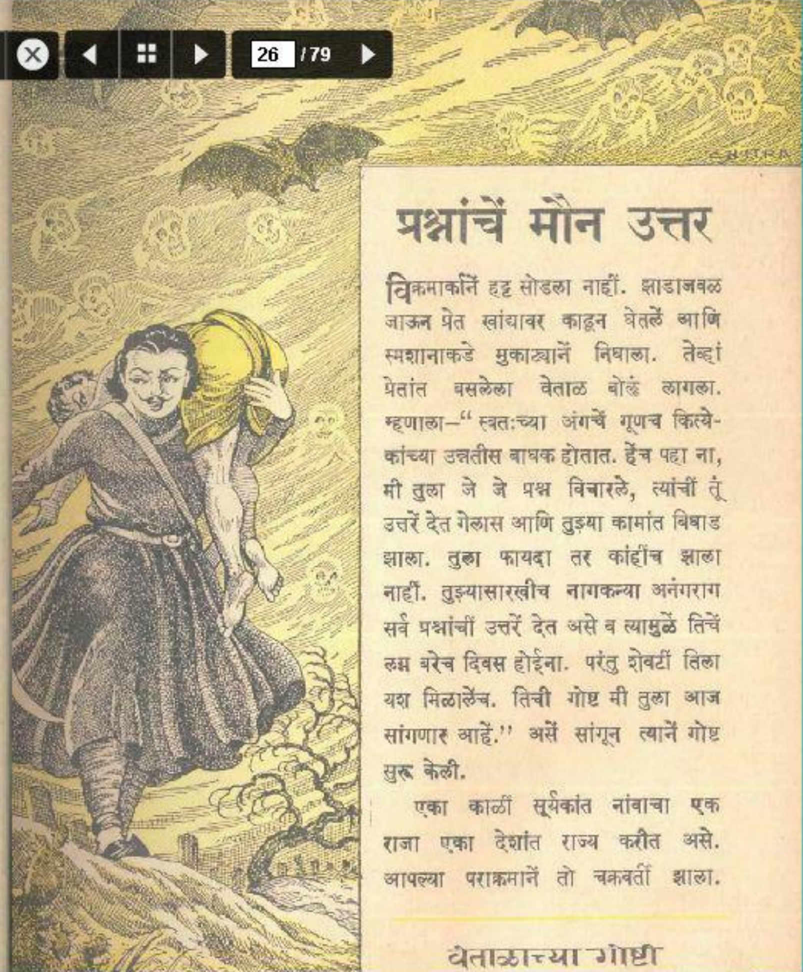
उग्राक्षाला उलगडा नाहीं झाला. चित्रसेनाला काटक्यांची काय गरज? आणि तो जाळ कसला करणार? आपल्याला चित्रसेनानें फसविलें तर नाहीं? त्यानें विचारलें—"तुझे बाबा काय करतात बाळ?"

"सैंपाक करतात! छान सैंपाक करतात! लाडू, जिलब्या, खीर सर्व छान करतात." तो मुलगा म्हणाला.

उग्राक्ष त्या मुलाकडे चकित होऊन पहात उभा राहिला. म्हणजे माझी समजूत घालण्याकरतां सैंपाक्याच्या पोराला माझ्याबरोबर पाठविलें आहे. त्याला इतका राग आला कीं जाऊन चित्रसेनाचा राजवाडा जमीन दोस्त करावा असें त्यानें ठरविलें आणि रागाच्या भरांत मुलाला खांद्यावर घेऊन झपाझप पावलें टाकीत तो कपिलपुराकडे निघाला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

प्रश्नांचें मौन उत्तर

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. झाडाजवळ जाऊन प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें आणि स्मशानाकडे मुकाट्यानें निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ बोलूं लागला. म्हणाला—"स्वतःच्या अंगचे गुणच कित्येकांच्या उन्नतीस बाधक होतात. हेंच पहा ना, मी तुला जे जे प्रश्न विचारले, त्यांचीं तूं उत्तरें देत गेलास आणि तुझ्या कामांत बिघाड झाला. तुला फायदा तर कांहींच झाला नाहीं. तुझ्यासारखीच नागकन्या अनंगराग सर्व प्रश्नांचीं उत्तरें देत असे व त्यामुळें तिचें लग्न बरेच दिवस होईना. परंतु शेवटीं तिला यश मिळालेंच. तिची गोष्ट मी तुला आज सांगणार आहें." असें सांगून त्यानें गोष्ट सुरू केली.

एका काळीं सूर्यकांत नांवाचा एक राजा एका देशांत राज्य करीत असे. आपल्या पराक्रमानें तो चक्रवर्ती झाला.

वेताळाच्या गोष्टी

वेदवेदांगाचा त्यानें छान अभ्यास केला होता. रूपानें तर तो मदनाचा पुतळाच होता. त्याच्या राज्यांतल्या सर्व स्त्रियांचें मन त्यानें जणुंकांहीं हिरावून घेतलें होतें. पण त्याचें मन मोहित करूं शकेल अशी एक देखील स्त्री त्याच्या राज्यांत नव्हती.

स्त्रियांचें नांव ऐकलें कीं राजाच्या कपाळाला आंठ्या पडत. लग्न करण्याचा विचार त्याच्या मनांत कधींच आला नाहीं. वंशाची वाढ आतां कशी होणार ? आणि त्यांत राजघराणें ! राजाला वारस नसेल तर राज्यांत अराजकता माजेल. मंत्र्यांना फार काळजी वाटूं लागली. त्यांनीं राजाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण त्यांचे सर्व प्रयत्न फुकट गेले. त्यांनीं एकाहून एक सुंदर स्त्रिया आणून त्यांच्यावर राजाची नजर पडावी असा प्रयत्न केला. पण राजानें त्यांच्याकडे एकदां वळून देखील पाहिलें नाहीं. शेवटीं प्रधान अमात्यानें धीर करून निवेदन केलें—

"महाराज ! आपला विवाह व्हावा अशी सर्व मंत्री, दरबारी व प्रजेची इच्छा आहे. आपण विवाह केला नाहीं तर आपल्या या घराण्याचें नांव पुढें कोण चालवणार ?"

पण राजा कांहींच बोलला नाहीं. शेवटीं पंतअमात्यांनीं राज्यभर घोषणा करविली कीं, जो कोणी राजाचें मन विवाह करण्यास वळवील त्याला एक लाख मोहरा इनाम मिळतील.

तें ऐकून कित्येक मांत्रिक येऊन राजावर आपल्या मंत्राचा प्रयोग करूं लागले. वैद्य औषधी व वनस्पती घेऊन आले. राजाला जेव्हां ती गोष्ट कळली तेव्हां त्यानें मांत्रिक व वैद्यांना कैदेंत टाकलें. नंतर त्यानें असा हुकूम काढला कीं, राजाच्या नजरेसमोर जर कोणी स्त्री आली तर तिला हद्दपारीची शिक्षा देण्यांत येईल. एवढें झाल्यावर मात्र पंतप्रधानांनीं हात टेंकले.

एकदां एक चित्रकार राजधानींत आला. नागरिकाच्या तोंडून राजा लग्न करायला तयार नाहीं हें ऐकून व स्त्रीजातीच्या विरुद्ध निघालेला नवा हुकूम ऐकून तो पंतप्रधानांना जाऊन भेटला व म्हणाला—"तुमच्या राजाचें लग्नाला मन वळविण्याची जबाबदारी घ्यायला मी तयार आहें."

पंतप्रधानानें त्याला एक लाख मोहरा त्या कामासाठीं बक्षिस म्हणून देऊं केल्या. चित्रकार पंत प्रधानांना म्हणाला—"तुम्ही कांहीं तरी उपाय करून राजाकडून मला बोलावणें येईल असें करा. त्यानंतर जें कांहीं करावयाचें तें मी पाहून घेईन."

प्रधानानें राजाला जाऊन सांगितलें कीं, गांवांत एक मोठा चित्रकार आला आहे. राजवाड्याच्या भिंतीवर उत्तम चित्रें काढण्याचें काम त्याला देण्यास हरकत नाहीं. त्याच्यासारखा चित्रकार दरबारांत असला तर आपल्या दरबाराचा मान देखील वाढेल."

सूर्यकांत महाराज स्वतः एक उत्तम कलाप्रेमी व चित्रकार होते. ते म्हणाले—"त्यांत माझ्या आज्ञेची वाट पाहण्याचें कारणच नव्हतें. तुम्ही जाऊन त्याला आदरपूर्वक माझा निरोप सांगा व त्याला दरबारांत घेऊन या."

दुसऱ्या दिवशीं चित्रकार राजाकडे आला आणि म्हणाला—"महाराज ! आपल्या दर्शनानें मी धन्य झालों. परवानगी असेल तर मी आपल्या कलेचे एक दोन नमुने महाराजांस दाखवूं इच्छितों. प्राकृतिक दृश्य, पौराणिक व धार्मिक चित्रांबरोबर मनुष्य

समाजांतले निरनिराळे प्रसंग निवडून चित्रें काढलीं आहेत.

राजाच्या आज्ञेनें चित्रकाराच्या कलेचें प्रदर्शन एका मोठ्या दालनांत करण्याची व्यवस्था करण्यांत आली. राजा चित्रकला पाहण्यास आला. एका मागून एक चित्र पहात असतां त्याला एका स्त्रीचें चित्र दिसलें तें पाहतांच राजा बेशुद्ध होऊन खालीं पडला.

चित्रकारानें मंत्र्यांना हंसतमुखानें विचारलें—"तुम्ही म्हणाला होतां तशी चिकित्सा मी केली आहे कीं नाहीं? आतां मला माझें इनाम देऊन निरोप घावा."

"परंतु आमच्या इच्छेप्रमाणें परिणाम झाला आहे कीं नाहीं हें प्रथम कळलें पाहिजे!" मंत्री म्हणाले.

"राजाला शुद्ध आल्यावर राजा काय बोलतो व काय करतो हें कळल्यावर तुमच्या मनांत शंका असेल तर ती दूर होईल. मी तों पर्यंत थांबावयास तयार आहें." चित्रकार म्हणाला.

चित्रकार बाहेर जाऊन बसला. थोड्या वेळानें राजा शुद्धीवर आल्यानंतर विचारूं लागला—"कोठें गेला तो चित्रकार? बोलवा त्याला!"

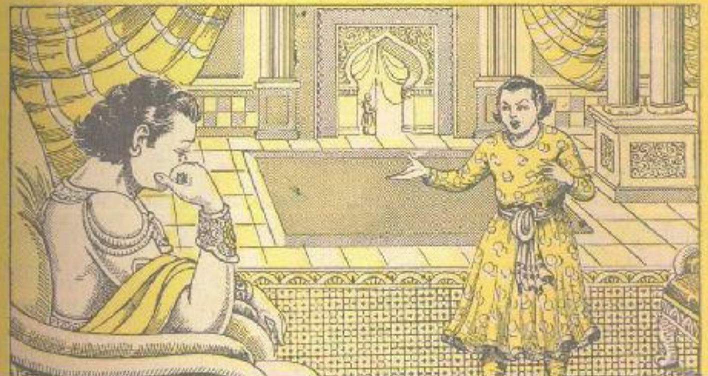
"तो आतांच बाहेर गेला महाराज!" प्रधान म्हणाले.

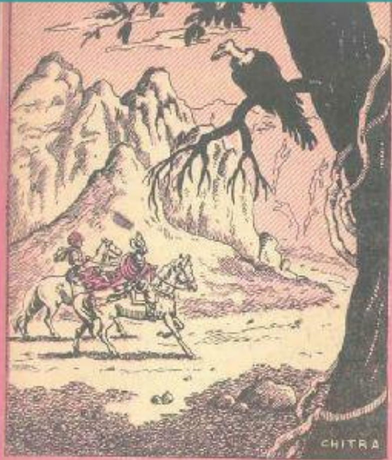
"संध्याकाळ पर्यंत त्याचा शोध काढून त्याला आणलें नाहीं तर लक्षांत ठेवा. तुमच्या बरोबर सर्व मंत्र्यांना हत्तीच्या पायां खालीं तुडवून देण्याची शिक्षा होईल. मंत्र्यांनीं शोध काढण्याचें थोडें सोंग करून चित्रकाराला राजासमोर हजर केलें.

राजानें सर्वांस बाहेर जायला सांगून चित्रकाराजवळ एकांतांत बोलायचें ठरविलें. सर्व लोक निघून गेल्यावर राजा म्हणाला—"तुझी कला पाहून मी चकित झालों आहें. तूं ज्या स्त्रीचें चित्र मला दाखविलेंस ती पूर्व जन्मीं माझी स्त्री असावी असें मला वाटत आहे. तूं तिला केव्हां व कोठें पाहिलेंस तें सांग. तूं मागशील तें इनाम मिळेल. तिच्याशीं माझा विवाह झाला तर मी सुखी होईन!"

चित्रकार म्हणाला—"महाराज! तिला आपण विसरून जावें हेंच बरें. कारण आज ती ज्या जागीं निवास करीत आहे तेथें पोंचणें अशक्य आहे. ती नागराजाच्या घरीं अनंगराग नांवानें जन्मास आली आहे. ती एका रानांत एकटी राहाते. कित्येकांनीं

तिच्याशीं लग्न करण्यासाठीं नागराजाकडे मागणी घातली. पण तिला एकहि राजकुमार पसंत पडला नाहीं. आणखी एक विचित्र गोष्ट तिच्या संबंधीं मी ऐकली आहे. तिला मागणी घालणाऱ्या प्रत्येक राजकुमारानें तिला रोज एक प्रश्न विचारला पाहिजे. त्याचें ती उत्तर देते. ज्या राजकुमाराच्या प्रश्नाचें उत्तर ती देऊं शकणार नाहीं त्याच्याशीं ती लग्न करणार आहे. परंतु ज्या राजकुमाराला अपयश येईल त्याला आयुष्यभर नागकन्येचें दास्य करावें लागेल. महाराजांनीं माझें मतें त्या नागकन्याचा नाद सोडून द्यावा."

सूर्यकान्त महाराज म्यणाले—"काय वाटेल तें झालें तरी मी त्या नागकन्येला जाऊन भेटणार आहें. मी तिचा पराजय करून तिच्याशीं लग्न तरी करीन किंवा आयुष्यभर तिचें दास्य करीन."

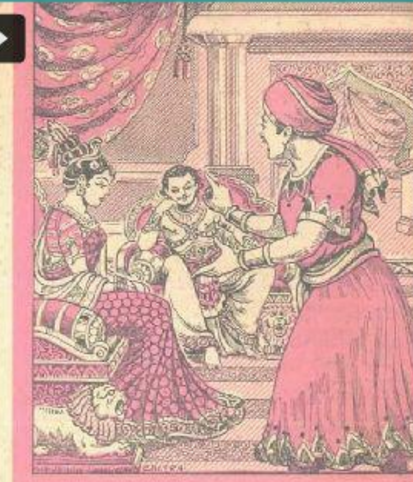
राजानें अनंगरागच्या महालाकडे जाणारी वाट विचारून घेतली आणि तिची भेट घेण्यासाठीं निघाला. महाराज निघालेले पाहून त्यांचा बालमित्र विनोद देखील त्यांच्या बरोबर निघाला. तसा विनोद राजाच्या दरबारीं एक विदूषक म्हणून काम करीत असे. तो महाराजांना येऊन म्हणाला—"महाराज! त्या नागकन्येच्या नादीं काय लागतां? तिचें चित्र पाहल्या पासून आपली अर्धी बुद्धी लयास गेली आहे. उरलेली अर्धी तिला पाहाल्याबरोबर नाहींशी होईल. म्हणून माझी बुद्धि आपण उधार म्हणून घ्यावी." विनोदनें विनोदपूर्वक सूचना केली.

सूर्यकान्त विनोदी मित्र विनोद बरोबर नागकन्येच्या महालाजवळ येऊन पोंचला. विनोदनें म्हटल्याप्रमाणें खरोखरच राजाची बुद्धि पूर्णपणें लयास गेली. काय बोलावें हेंच त्याला सुचेना.

विनोदनें येण्याचें कारण अनंगरागला सांगितलें. नियमाप्रमाणें आतिथ्य सत्कार संपल्यावर अनंगरागनें लग्नापूर्वी पाळावयाची आपली अट सांगून प्रश्न विचारावयास सांगितलें. रोज एक या प्रमाणें एक वीस दिवस प्रश्न विचारावे. ज्या दिवशीं प्रश्नाचें सयुक्तिक उत्तर मी देऊं शकणार नाहीं त्या दिवशीं मी आपणांशीं लग्न करीन. आपल्याला या प्रयत्नांत यश मिळालें नाहीं तर मात्र आपल्याला माझें दासत्व करावें लागेल. "असें सांगून ती तेथून निघून गेली."

अनंगरागच्या महालांतच राजा व त्याचा विनोदी मित्र दोघांची राहण्याची व्यवस्था करण्यांत आली होती. राजाच्या वतीनें विनोद रोज एक गोष्ट सांगून अनंगरागला एक प्रश्न विचारीत असे व ती त्याचें समाधान कारक उत्तर देऊन निघून जात असे.

अशाप्रकारें एकोणीस दिवस लोटले व विसावा दिवस उजाडला. विनोद तिला जिंकू शकला नाहीं. राजा अनंगरागचें सौंदर्य पाहून मोहित झाला असल्यामुळें त्याच्या तोंडून एक शब्द देखील निघत नसे. म्हणून विनोदनें कोणता प्रश्न विचारला व तिनें काय उत्तर दिलें हें देखील त्याला

कळलें नाहीं. पण अनंगरागच्या चेहऱ्यावर थोडा फरक पडत चालल्याचें त्याला उमगलें. पहिल्या दिवशीं तिनें त्याच्याकडे तोंड फिरवून पाहिलें देखील नाहीं. दुसऱ्या दिवशीं एकदां पाहिलें. त्यानंतर राजाकडे एक दोनदां पाहल्या शिवाय तिला चैन पडत नसे. हळू हळू ती राजाकडे पहायला लाजूं लागली. तिचा चेहरा एकाएकीं लाल होऊं लागला. कधीं कधीं निश्वास सोडून मान खालीं करून बसूं लागली.

हें सर्व पाहून राजानें विचार केला, तिच्या मनावर खात्रीनें माझा पगडा बसला

आहे. त्याला एका एकीं एक प्रेरणा झाली. तो विनोदला म्हणाला–"आज मी एक प्रश्न विचारणार आहें. तुला अपयश आल्याचें मला फार दुःख होईल. त्या प्रश्नाचें उत्तर ती देऊं शकणार नाहीं मी नक्की सांगतों."

त्या दिवशीं अनंगराग आल्याबरोबर राजानें तिला प्रश्न केला. तो प्रश्न ऐकतांच तिनें धांवत येऊन राजाला विचारलें–"महाराज! हा प्रश्न आजवर मला कां नाहीं विचारला? माझा अंत पाहण्याचें ठरविलें होतें का?"

राजानें तिला विचारलें कीं, मी जिंकावें असें जर तुला वाटत होतें तर तूं आम्ही विचारलेल्या प्रश्नाचें उत्तर द्यायचें नव्हतेंस!

"पण महाराज! आम्हां स्त्रियांचें ज्यांच्यावर प्रेम असतें त्यांना त्रास देण्यांत व त्यांची परीक्षा पाहण्यांत आम्हांला आनंद वाटतो." अनंगराग म्हणाली.

पुढें दोघांचा विवाह झाला. दरबारी व मानकरी खूष झाले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें–"राजा, मला हें समजत नाहीं कीं, अनंगरागला राजानें कोणता प्रश्न विचारला असावा? या प्रश्नाचें उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे! तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर पडतील."

विक्रमार्क म्हणाला–"त्यांत काय, राजानें विचारलें असेल, तूं उत्तर देऊं शकणार नाहींस असा कोणता प्रश्न असूं शकेल?" त्या प्रश्नाचें ती उत्तर काय देणार? ही सोपीशी गोष्ट दुसऱ्या कोणालाहि सुचली नाहीं."

अशाप्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ शवाबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळूं लागला.

(कल्पित)

मेलेला जिवंत झाला

दुसऱ्या दिवशीं आजीनें भीमूला समजावून सांगितलें कीं, बाळ, काल तुला ज्यानें काम सांगितलें होतें तो लबाड होता. त्याच्यासारख्या लोकांचें ऐकत जाऊं नकोस. कोणातरी म्हाताऱ्या साधूची सेवा केलीस तर तुला निदान मुक्ति तरी मिळेल.

भीमू निघाला. वाटेंत एका जागीं त्याला एक आंधळा भिकारी भेटला. आंधळ्याची काठी धरून एक लहान मुलगा पुढें वाट दाखवायला चालत होता. भीमू व तो मुलगा दोघे परस्परांशीं बोलत एका जागीं बराच वेळ उभे राहाले. भीमूला कळलें कीं, तो मुलगा आईबापांशीं भांडण करून घरांतून पळून आला होता. तो म्हणाला–"हा आंधळा भिकारी साधुपुरुष आहे. त्याच्या सेवेंत मला पुष्कळ लाभ झाला आहे."

भीमूनें त्या साधूची सेवा कांहीं दिवस करण्याची इच्छा दर्शवली. तो मुलगा त्या गोष्टीस कबूल झाला आणि आंधळ्याला म्हणाला–"या पुढें हा तुमची काठी धरून चालेल. तुम्ही ह्याला आपला शिष्य करून घ्या. मी येतों." असें सांगून व आंधळ्याच्या काठीचें एक टोक भीमूच्या हातीं देऊन तो मुलगा निघून गेला.

भिकारी म्हणाला–"मला दिसत नाहीं. तूं एक टोक धरून पुढें चालत रहा मी मागें येत राहीन. उंच सखल जागा असली किंवा पाणी बिणी असलें म्हणजे मला सांगत जा म्हणजे झालें. तसें तुला मागें पाहण्याची सुद्धां गरज नाहीं. संध्याकाळीं जी भीक मिळेल ती धर्मशाळेंत बसून शिजवून खाऊं. सैंपाक तुलाच करावा लागेल. कोठें जाण्यापूर्वीं बरोबरचें सर्व सामान आहे किंवा नाहीं

हें सर्व तुलाच प्रथम पहावें लागणार. आपल्या जवळ तसें फारसें सामान नाहीं. फक्त ताटली, टोपली, तपेली, एक चिमटा आणि ही काठी....बस. भीमूनें सर्व लक्षपूर्वक ऐकून घेतलें. संन्याश्याकडे एक काठी होती. काठीच्या दोन्ही टोंकांना गांठोडें अडकवण्याची व्यवस्था होती.

भिकारी खांद्याला अडकवून काठीचें एक टोक धरून चालत असे व भीमू टोपली डोक्या-वर ठेवून काठीचें दुसरें टोंक धरून पुढें पुढें चालत असे. दोघे एका गांवाला जात होते. भीमू मधून मधून मागें वळून पहात असे कीं आंधळा भिकारी येत आहे कीं नाहीं. भिकारी त्याला म्हणाला—" मागें पाहण्याची गरज नाहीं. कोठें खांच खळगा आला किंवा पाणी असलें म्हणजे सांग."

भीमूनें मागें वळून न पाहण्याची जणुं-कांहीं शपथच खाल्ली. कांहीं अंतर चालून गेल्यावर मध्यें एक ओढा लागला. भीमू मागें वळून पाहाल्याशिवाय म्हणाला—" गुरु-वर! पुढें पाणी आहे!"

"कोणी पायीं पार करीत आहे का?" भिकाऱ्यानें विचारलें.

ओढ्याच्या पाण्यांत उतरत भीमू म्हणाला— "होय! गाई पार करीत आहेत!"

"तर मग चल!" भिकारी म्हणाला.

भीमू ओढ्यांत चार पावलें चालल्यावर म्हणाला—"दगड!" आणि पाय अडखळून खालीं पडला. भिकारी पण पाण्यांत पडला. त्याची झोळी काठीच्या टोंकाला अडकून राहिली. इतक्यांत एकदम लोंढा आला आणि भिकारी गेला वाहून. काठीला अडकलेल्या झोळींत मासे व एक सांप काठीचें टोंक व झोळीची गांठ यांत असा सांपडला होता कीं त्याला निसटून जाणें शक्य नव्हतें व तो मरून गेला.

भीमूनें मागें वळून देखील पाहिलें नाहीं. झोळी फरपटत ओढत नुसता चालत होता. गांवांत पोंचल्यावर लोक ओरडूं लागले— "अरे, सांप! सांप!"

"सांप नाहीं! माझे गुरु आहेत ते!" भीमू म्हणाला.

"सांप आहे, तुझा गुरुबिरू कोणी नाहीं. एकदां मागें वळून तर पाहशील?" लोक म्हणाले.

"मागें वळून पाहणार नाहीं. पाहूं नये अशी गुरूची आज्ञा आहे." भीमू म्हणाला. लोक जमा झालेले पाहून त्यानें संवयी प्रमाणें "गुरु!" म्हणून म्हटलें. पण "जय सीताराम!" असें उत्तर न आल्यामुळें त्यानें मागें वळून पाहिलें. तेव्हां त्याला तेथें त्याचे गुरु दिसले नाहींत व सांप दिसला.

लोक थट्टेंत म्हणाले—" अरे! सांप तुझा गुरु आहे कीं गुरु सांप झाला आहे? तुझे गुरु गेले स्वर्गाला आणि ह्यां रूपानें इहलोकीं राहाले."

भीमूने विचार केला कीं आतां काय करावें. जवळ जाऊन पाहिलें तर सांप मेलेला. त्यानें गांवाबाहेर जाऊन एक खड्डा खणला

व त्यांत सांपाला पुरून टाकलें. सांपाच्या थडग्यावर त्यानें तुळशीचीं दोन तीन रोपें देखील लावून ठेवलीं.

भिकाऱ्याच्या आयुष्याची दोरी अजून बळकट होती. तो त्या लोंढ्याबरोबर वाहून गेला तरी एका खडकाला जाऊन लागला व बराच वेळ तेथेंच बसून राहला. नंतर तो पुन्हां भीक मागूं लागला. त्याच्याजवळ काठी नव्हती कीं काठी धरणारा मुलगा नव्हता. बिचाऱ्याला चांचपडत चालावें लागे. अगदीं दमून जाई.

सांपाला पुरून भीमू कांहीं दिवसांनीं तिकडेच येत असतां भिकाऱ्याला पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. म्हणाला–"गुरूची माया माझ्यावर किती होती! त्यांनीं मला टोपली, ताटली, तपेली सर्व दिलें होतें. पण हें तर त्यांचें भूत दिसतें आहे. नको बाबा तें सामान!" असें म्हणत त्यानें डोक्यावरचें टोपलें जमिनीवर फेंकलें व ओरडून म्हणाला–"गुरु! तुमचें टोपलें, ताटली सर्व ठेवलें आहे येथें. सर्व घ्या आणि माझी पाठ सोडा!" असें म्हणत तो पळून गेला.

भीमूचा आवाज ओळखून भिकारी रागानें म्हणाला–"गुलामा! मला आंधळ्याला फसवायला निघाला होतास नाहीं का? मला डोळे नसले तरी त्या देवाला आहेत ना! ये तर जवळ, मग पाहतों तूं कोठें पळतोस तो."

भीमू पळत पळत सरळ आजीकडे गेला व म्हणाला–"आजी! तुम्हीच सांगा! काय माझी चूक! माझे गुरु माझ्यावर उगीच रागावले.

"तूं आहेस मूर्ख! कोणाची सेवा करायला तूं जाऊं नकोस! रानांत जाऊन लाकडें फोडून आणित जा, म्हणजे मिळविली."

विधि लिखित

एका शेतकऱ्याकडे शितू नांवाचा एक पोऱ्या गुराख्याचें काम करीत असे. तो त्याचीं गाईगुरें चरायला घेऊन जात असे. तो रोज सकाळीं गोठा साफ करी आणि न्याहरी करून गुरें चरायला घेऊन जाई.

गांवाबाहेर एक ओसाड आमराई होती. एका काळीं त्या आमराईतले आंबे फार प्रसिद्ध होते. पण झाडें जुनाट म्हातारी झाल्यामुळें वाळूं लागलीं होती व आमराईत पुष्कळ गवत उगवलें होतें. गाईगुरें तेथेंच चरायला जात व कोणी विचारणारा पण नव्हता. गुराखी झाडावर चढत व खेळत आणि खूप गमती करीत. एखादी कैरी किंवा अंबा सांपडला कीं दगड मारून पाडून खात. शितू आपल्या साथी सवंगड्यांबरोबर तेथेंच गुरें चरायला घेऊन येत असे. संध्याकाळपर्यंत तेथेंच सर्व गुराखी रहात. सायंकाळीं नदीवर पाणी पाजून गुरांना घरीं घेऊन येत.

एकदां शितू गुरें चरायला घेऊन त्याच बागेंत गेला. त्या दिवशीं कसला तरी सण होता. म्हणून कोणी दुसरा गुराख आला नव्हता. पण शितूला सणाची गोष्ट माहीत नव्हती व मालकानें पण त्याला जाऊं नको म्हणून सांगितलें नाहीं. एकूण तो एकटाच त्या दिवशीं गुरें चरायला घेऊन आला होता. त्या दिवशीं त्याला बागेंत चुकल्या चुकल्या सारखें झालें. त्याला आपल्या मालकावर व सवंगड्यावर राग आला. पण करणार काय? कोणी जवळ नव्हता. म्हणून त्यानें आपला सर्व राग गाईवर काढला. त्यांना विना कारण इकडून तिकडे आणि तिकडून इकडे पळवूं लागला. पण त्याचा वेळ जाईना.

एकटेपणामुळें शितूचें डोकें एक तर तापलेलें होतें. त्यांत एक गांधीलमाशी येऊन त्याच्या डोक्यावर घिरट्या घालं लागली. तिला जवळ एका जागीं बसलेली पाहून त्यानें एक तडाखा दिला. तिचे दोन तुकडे झाले व ती दूर एका झुडपांत जाऊन पडली. शितू पहात उभा होता. थोड्या-वेळानें तिचा मागचा पुढचा भाग आपोआप जोडला गेला व ती हालं-डोलं लागली. एवढेंच वर्‍हेंतर उडून दूर निघून गेली.

शितूला आश्चर्यच वाटलें. त्यानें जवळ जाऊन गांधीलमाशी ज्या झुडपावर जाऊन पडली होती तें पाहिलें. झुडपावर मऊ कोंवळी पालवी होती. त्याला वाटलें कदाचित पालवीच्या प्रभावानेंच गांधीलमाशी जिवंत झाली असावी. त्यानें संजीवनी वनस्पतीचें नांव ऐकलें होतें. त्यानें ती जागा नीट पाहून घेतली आणि खूण म्हणून तेथें एक दगड देखील ठेवला.

त्या संजीवनी वनस्पतीवर त्याचा विश्वास बसेना. त्याला वाटलें कदाचित मी मारून टाकलेली गांधीलमाशी ती नसावी. म्हणून त्यानें एक मेलेला नाकतोडा कोठून तरी आणला आणि तोच त्या झुडपावर टाकला, आणि नाकतोडा जिवंत होऊन उडून गेला. आतां ती संजीवनी बूटीच असली पाहिजे यांत शंका राहिली नाहीं. ही गोष्ट आपल्या साथी सवंगड्यांना कळविण्यासाठीं त्याचें मन अधीर झालें.

दुसऱ्यादिवशीं तो आपल्या मित्रांबरोबर गुरें घेऊन निघाला तेव्हां त्यानें त्यांना संजीवनी बूटीची गोष्ट सांगितली. मेलेली गांधीलमाशी जिवंत कशी झाली, व खात्री करून घेण्यासाठीं त्यानें मेलेला नाकतोडा कसा टाकला व तो जिवंत होऊन कसा उडून गेला सर्व तिखटमीठ लावून वर्णन करून सांगितलें. तें कोणाला खरें वाटलें नाहीं. म्हणून शितूनें त्यांना तें संजीवनी बूटीचें झुडुप दाखविलेंच नाहीं.

कांहीं दिवसांनीं गांवचे पाटील एका-एकीं मरण पावले. गांवांत त्यांचें दोन मजली घर होतें. ते दानी व धर्मभीरू होते. गांवकरी त्यांना फार मान देत. सुमारें एक महिनाभर ते अंथरुणाला खिळून होते. रोज नवीन वैद्य व डॉक्टर येऊन तपासून जात, पण गूण पडला नाहीं.

सकाळीं पाटलांच्या घरीं मोठी गर्दी जमली. सर्व त्यांच्या औदार्याची व गोड

स्वभावाची प्रशंसा करीत होते. सर्व म्हणत "देव चांगल्या माणसांना लवकर उचलून घेतो. वैद्य डॉक्टर औषधें देतात. विधि लिखित कांहीं टळत नाहीं." मृताला जिवंत करणें कांहीं त्यांना शक्य नाहीं.

ही गोष्ट शितूच्या कानावर पडली. तो गुरें घेऊन निघाला होता. तो जवळ येऊन म्हणाला—"पाटलांना जिवंत करायला औषध आहे मला माहीत. आमराईंत संजीवनी वनस्पती आहे!" नंतर त्यानें स्वतः डोळ्यांनीं पाहलेलें दृश्य वर्णन करून सांगितलें. कोणाला त्याच्या बोलण्यावर विश्वास बसेना. तरी एक दोघे त्याच्या-बरोबर आमराईंत गेलें.

शितू धांवत पुढें गेला. तें झुडुप कोठें आहे हें त्याला माहीत होतें. त्यानें खुणे साठीं एक दगड देखील तेथें आणून ठेवला होता. तो रोज एकदां जाऊन तें झुडुप पाहून येई. म्हणून तो सरळ त्या जागीं गेला. पण आज तेथें तें झुडुप नव्हतें कीं त्यावरची कोंवळी पालवी नव्हती. त्याला वाटलें कीं कदाचित मी चुकून दुसऱ्या-बाजूला निघून आलों.

गांवकऱ्याना राग आला. ते म्हणाले—"तूं आमच्याबरोबर थट्टा करीत होतास नाहीं का!" असें म्हणत त्यांनीं बिचाऱ्याला खूप बडविलें. इकडे त्याला लोकांनीं मारल्याचें दुःख होत होतें आणि तिकडे मनांत विचार चालू होते कीं देवानें तें झाड कोठें नेलें? पंधरा वेळां फिरून पाहिलें तरी तें झुडुप त्याला पुन्हां दिसलें नाहीं.

शेवटीं त्यानें मनाचें समाधान करून घेतलें कीं पाटलांचें मरण विधिलिखित होतें. तें कसें टळणार? म्हणून देवानें तें खरें करून दाखविण्यासाठीं तें झुडुप नाहींसें केलें असावें.

※ सायमन ※

पोलंड देशांतल्या एका गांवीं एक खानावळ होती. खानावळीच्या मालकाला एक मुलगा होता. त्याचें नांव सायमन असें होतें. सायमन रंगारूपानें सुरेख होता आणि तसाच हुशार पण होता. त्यानें पुष्कळदां असामान्य साहसाचीं कामें पण करून दाखविली होतीं. परंतु स्वभावानें तो फार आळशी होता. वयाबरोबर स्वतःविषयीं किंवा कुटुंबाविषयीं जी एक प्रकारची जबाबदारी वाढावयास हवी ती त्याच्यांत मुळींच नव्हती. मी 'हें करीन आणि तें करीन' च्या गप्पा मात्र तो खूप मारीत असे. परंतु महत्वाकांक्षेप्रमाणें स्वतःची योग्यता वाढविण्यासाठीं त्यानें कधीं प्रयत्न केला नाहीं. उलट जुगारींत आणि दारूंत वडिलांचा पैसा त्यानें खूप उडविला.

बापानें मुलाला मार्गावर आणण्याचा पुष्कळ प्रकारें प्रयत्न करून पाहिला. परंतु शेवटीं निराश होऊन त्यानें त्याला घराबाहेर काढण्याचा निश्चय केला. धक्के टोणपे खाल्ल्याशिवाय डोळे उघडणार नाहींत असा विचार करून त्यानें त्याला फौजी पोशाख दिला आणि एक तलवार देऊन म्हणाला—"जा! यापुढें राजाच्या पदरीं नोकरी करून पोट भर!"

सायमननें राजाच्या पदरीं नोकरी धरली. त्याला पाहरेकऱ्याची नोकरी मिळाली. रात्रीं गांवांत गस्त देण्याच्या कामावर त्याला नेमण्यांत आलें. परंतु सवयीला औषध नाहीं म्हणतात. तो वाईट संगतींत पडला. दारू-पिणें, जुगार खेळणें आणि मारामारी सर्व तसेंच चालू होतें. तो एका म्हाताऱ्या सैनिकाच्या घरीं राहून फुकटचा तुकडा झोडीत असे. तो त्या म्हाताऱ्यासमोर गप्पा मारी कीं, आमचें घर इतकें मोठें आहे,

रोज पक्वान्नें झोडीत असें मी, कधीं पायीं चालत नसे. शाळेंत गाडींत किंवा घोड्यावर बसून जात असें, वगैरे."

म्हातारा म्हणे–"होय ना? मग धरून पैसे कां नाहीं मागवीत? बापाला पत्र टाक कीं तुला आतां मोठी नोकरी लागली आहे. मेजवानी देण्यासाठीं पैसे पाठव. तो जरूर पैसे पाठवील."

सायमननें त्याप्रमाणें आपल्या वडिलांना खोटें पत्र लिहिलें. मुलाला मोठी नोकरी मिळाली आहे हें ऐकून बापाला आनंद झाला व त्यानें मुलाच्या पत्राप्रमाणें पैसे पाठविले. सायमननें त्या पैशावर कांहीं दिवस चैन केली. पण तें भांडवल किती दिवस पुरणार. थोड्याच दिवसांत तें संपुष्टांत आलें.

वडिलांकडून पैसे उकळण्याची युक्ति त्याला कळली होती. त्यानें कांहीं दिवसांनीं पुन्हां एक पत्र लिहिलें. व आपल्या शौर्य व साहसाचें खोटें वर्णन लिहून हुद्दा वाढल्याचें कळविलें व पुन्हां पैसे पाठवायचा आग्रह केला. आतां मी जमादार झालों आहें व लवकरच कोतवाल होणार आहें. बापाला सर्व खरें वाटलें व त्यानें पुन्हां पैसे पाठविले. पुढें कोतवाल झाल्याचें कळविलें व आणखी कांहीं दिवसांनीं सुबेदार झाल्याचें लिहिलें व असेंहि कळविलें कीं, आतां माझी दहा हजारी मनसबदाराच्या जागीं नेमणूक होणार आहे. बाप प्रत्येक वेळीं पैसे पाठवी. आई वडील विचार करीत, मोठ्या हुद्यावर पोंचल्यावर त्याचें लग्न करून दिलें कीं आपली जबाबदारी संपली.

सायमनला पुढें कांहीं दिवसांनीं पुन्हां पैशांची तूट भासली व त्यानें मनसबदार झाल्याचें बापाला लिहिलें. बापाला फार आनंद झाला. त्यानें पैसे पाठविले आणि विचार केला कीं, एकदां मुलाला भेटून यावें. इतक्या मोठ्या हुद्यावर त्याला काम करतांना पाहून डोळ्याचें पारणें फिटेल. सायमनचा बाप असा विचार करून बायकोला बरोबर घेऊन राजधानीच्या गांवीं निघाला.

नवराबायको राजधानींत पोंचलीं तेव्हां एका मैदानांत कसली तरी परेड चालली होती. त्यांनीं विचार केला, सायमन अधिकाऱ्याच्या पोशाखांत हत्तीवर किंवा घोड्यावर बसून सैन्याची पाहणी करीत असेल. दोघे एका बाजूला, सायमन दिसेल या आशेनें, बराच वेळ वाट पहात एकाजागीं उभे राहाले. पण त्यांना निराश व्हावें लागलें. शेवटीं त्यांनीं एका प्रतिष्ठित गृहस्थास विचारलें–"मनसबदार सायमन आज आले नाहींत का?"

तो गृहस्थ चकित झाला. तें नांव त्यानें प्रथमच ऐकलें होतें. नंतर चवकशी करतां असें कळलें कीं, गांवांत गस्त देणारा त्या नांवाचा एक पाहारेकरी आहे. तें ऐकून म्हाताऱ्याच्या तळपायाची आग मस्तकाला पोंचली. स्वत: उपाशी राहून अगर एक वेळ खाऊन त्यानें मुलाला जे पैसे पाठविले त्याचा त्यानें दुरुपयोग केला. म्हाताऱ्यानें कोत-

वालाकडे जाऊन मुलाला नोकरीवरून काढून टाकायला सांगितलें. स्वत: बापच सांगतो आहे तेव्हां खोटें नसणार असें समजून कोतवालानें सायमनला नोकरीवरून कमी केलें.

मुलाच्या अपराधाबद्दल बापानें त्याला चांगली शिक्षा द्यावयाचें ठरविलें. त्या काळीं त्या देशांत प्राणदंड देण्याचा अधिकार देखील बापाला असे. सायमनच्या आईनें नवऱ्याचा राग कमी करण्याचा यत्न करून पाहिला. म्हणाली–"पोटच्या पोराला गुरां ढोरां सारखें झोडपणें किंवा ठार करणें बरोबर होईल का?"

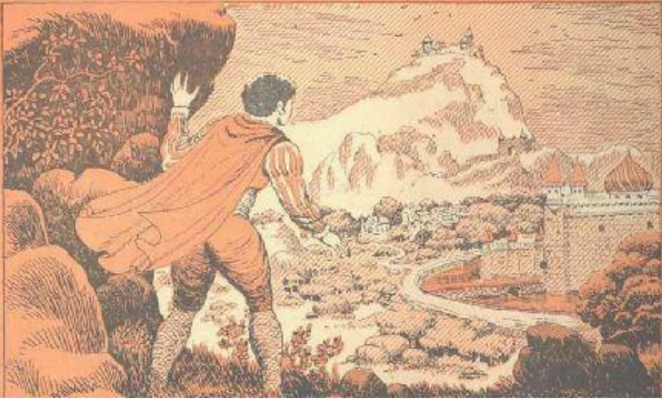
बाप म्हणाला—"गुरें फंसवीत तरी नाहींत. चोरी लबाडी तरी करीत नाहींत आणि हा माणसासारखा माणूस आणि प्रत्यक्ष बापाला फंसवितो!" त्यानें सायमनला हात पाय बांधून गाडीमागें बांधलें आणि गाडी चालू केली.

सायमन ज्याच्या घरीं रहात असे त्या म्हाताऱ्या सैनिकाला हें सर्व कळलें. तो त्याच्या मदतीला धांवला व सायमनच्या बापाची नजर चुकवून त्यानें सायमनला मुक्त केलें. सायमन रानांत पळून गेला. आज त्याला वाटलें कीं, त्याला पुनर्जन्म मिळाला. आई-बाप कोणी आपली पर्वा करायला नाहीं. स्वतःच्या हिंमतीवर व मिळकतीवरच पोटापाण्याची व्यवस्था करावी लागणार!

तो कांहीं दिवस रानोमाळ फिरत राहिला. कंदमुळें खाऊन कसे तरी दिवस काढले. फार कष्टांत दिवस काढावे लागले त्याला. मनोरंजनासाठीं त्यानें एक बांसरी करून घेतली व हळू हळू त्याला बांसरी वाजवितां देखील येऊं लागली.

एकदां त्याला एका जागीं दूर डोंगरावर एक राजवाडा दिसला. डोंगराच्या पायथ्याशीं पण एक राजवाडा दिसला. परंतु तो वाडा नवीन दिसला. डोंगरावरचा जुनाट व पडका वाडा असावासा त्याला वाटलें. चवकशी करतां त्याला कळलें कीं, डोंगरावरच्या वाड्यांत एक क्रूर राजा रहात असे. त्याच्याकडे अलोट संपत्ति होती. पण तो गरीबांना पिळून काढीत असे. मेल्यावर तो भूत झाला व त्याच महालांत राहात आहे. वाड्यांत राहणाऱ्या लोकांचा त्यानें पिच्छा पुरविला म्हणून त्याच्या मुलानें तो राजवाडा सोडला व डोंगराच्या पायथ्याशीं दुसरा वाडा बांधून त्यांत तो आपल्या मुलीबरोबर रहात आहे. सायमनला असेंहि कळलें कीं, ती राजकन्या फार सुरेख आहे. परंतु तिच्याशीं कोणी लग्न करायला येत नाहीं. कारण तिच्या आजाचें भूत जोंपर्यंत डोंगरावरच्या महालांत आहे तों पर्यंत जो कोणी तिच्याशीं लग्न करील त्याला तें भूत खाऊन टाकील, अशी सर्वांना भीति होती. परंतु जो कोणी त्या वाड्यांतून भुताला पळवून लावील त्याच्याशीं तिचें लग्न होईल.

कित्येक राजकुमारांनीं प्रयत्न करून पाहिला. पण सर्व प्राणास मुकले. पुढें

कोणाची हिंमतच होईना. राजा नेहमीं राजकन्येच्या काळजींत पडलेला असे.

सायमननें विचार केला, त्या भुताका पळवून लावण्यांत आपल्याला यश मिळालें तर किती बरें होईल. त्या प्रयत्नांत जीव गेला तरी चालेल. कांहीं तरी अपूर्व असें करून दाखविण्यांत प्राण गेला तरी हरकत नाहीं. त्याला भुताची भीति नव्हती कीं वाघा-सिंहांची नव्हती. तसा जात्याच तो साहसी होता.

रात्रभर त्याच विचारांत तो एका झाडाखालीं पडून राहिला. स्वप्नांत राजकुमारी आली आणि एक भूत पण आलें. प्रथम तो भ्याला. परंतु नंतर स्वतःला सावरून त्यानें त्या भुताशीं युद्ध केलें व त्याला जिंकलें. सकाळीं झोंप मोडल्यावर बांसरी काढून वाजवूं लागला. बांसरीचा मंजुळ आवाज वाऱ्याच्या झुळकी बरोबर राजकुमारीला ऐकूं आला. तिनें वडिलांना विचारलें—"बाबा! कोण वाजवतो आहे ती बांसरी! त्याला बोलवून आणा न!"

राजानें नोकराला हाक मारून बांसरी वाजवणाऱ्याला बोलवून आणायला पाठविलें. परंतु राजकुमारीला इतका धीर नव्हता. ज्या दिशेनें आवाज येत होता त्याच्या अनुरोधानें ती सायमन ज्या झाडाखालीं बसला होता तेथें आली. तिनें त्याला राजवाड्यांत यायला सांगितलें. तिला पाहून सायमननें विचार केला कीं, सौन्दर्याचें जें वर्णन ऐकलें होतें अगदीं हुबेहूब तसेंच सौंदर्य आहे. स्वप्नांत ज्या राजकन्येला पाहिलें होतें तिच्याहून सुंदर आहे ही. अप्सरांचें सौंदर्य याहून अधिक तें काय असणार? प्रथम दर्शनींच दोघांनीं परस्परांचें मन चोरून घेतलें.

त्या दिवशीं सायमनला राजवाड्यांत राजाच्या पंक्तीला जेवायला मिळालें. त्याची बांसरी ऐकून राजा देखील फार खूष झाला

व त्यानें त्याला आपल्या पदरीं नोकरी दिली. राजाकडून त्याला कळलें कीं. मयत राजा मृत होऊन डोंगरावरच्या महालांत रहात आहे. त्याचें भूत पळवून लावणाराचें राजकन्येशीं लग्न होईल.

सायमन म्हणाला—"मी देखील तसेंच ऐकलें आहे. आपल्या भाग्याची परीक्षा करून पाहणार आहें! माझ्या आईवडिलांनीं मला स्वतः घराबाहेर काढलें आहे. जगांत दुसरा कोणी माझा असा नाहीं. जर मला यश मिळालें तर राजकन्या सुखी होईल. नाहीं मिळालें तरी माझ्यासाठीं शोक करणारा या जगांत कोणी नाहीं."

राजकन्या सर्व लक्ष देऊन ऐकत होती. जर सायमनला यश मिळालें तर त्याच्या बरोबर आपलें लग्न होईल व सर्व आयुष्य सुखा समाधानाचें जाईल. तिच्या मनांत हा विचार चालू होता. त्याच बरोबर दुसरा विचार पण तिच्या मनांत आला. यदा कदाचित यश न मिळालें तर....! तो विचारच तिला करवेना. आपल्या सुखासाठीं आपल्या प्रियकराचा जीव धोक्यांत पडावा हा विचारच तिला रुचला नाहीं. तिनें आपल्या वडिलांना जाऊन सांगितलें.

राजानें सायमनचें मन पालटण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्याचा अढळ निश्चय पाहून त्याला महालापर्यंत पोंचविण्यासाठीं त्यानें गाडी पाठविली. सूर्यास्ताच्या सुमारास सायमन डोंगरावरच्या महालांत पोंचला.

सायमन सरळ महालांत गेला. त्यानें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाहीं. आंत एक मोठा दिवाणखाना होता. भिंतींत आरसे व सोन्याची फ्रेम असलेल्या तसबिरी बसविलेल्या होत्या. इतर सामान अस्तव्यस्त पडलेलें होतें व त्यावर पुष्कळ धूळ पडलेली होती.

सायमन दिवा लावून एका बांकावर बसून बरोबर आणलेलें पुस्तक वाचूं लागला. पुष्कळ वेळ तो असाच वाचत भुताची वाट पहात बसला. पण भूत आलें नाहीं. मध्य रात्रीच्या सुमारास त्याला पावलांचा आवाज ऐकूं आला. हळूहळू तो आवाज जवळजवळ ऐकूं येऊं लागला. त्याला मनांतून भीति वाटत होती. परंतु जागचा हलला नाहीं.

थोड्या वेळानें दिवाणखान्याचा दरवाजा उघडला. सायमनला एक काळा मनुष्य समोर येत असलेला दिसला. त्याचे डोळे लकाकत होते. त्याच्या हातांत किल्ल्यांचें जुडगें होतें.

सायमननें फक्त एकदांच त्याला पाहिलें व पुन्हां पुस्तक वाचण्याचें सोंग करूं लागला. तो जवळ आला तरी त्यानें मान वर करून त्याच्याकडे पाहिलें नाहीं. त्याच्या कानावर हे शब्द पडले—"ह्या महालांत कोणाच्या परवानगीनें तूं आलास?"

सायमन मान वर केल्याशिवाय स्वण-खणीत आवाजांत म्हणाला—"मी ही रात्र काढण्याकरितां येथें आलों आहें. येथें कोणी नाहीं असें समजून मी बसलों आहें."

"असें होय! ह्या महालांत पाऊल टाकण्याचा ज्यानें ज्यानें प्रयत्न केला तो

येथून परतला नाहीं हें तुला माहीत असेलच?" भुतानें विचारलें.

"तुमच्या या धमक्या ऐकून मी भिऊन जाईन असें वाटलें वाटतें तुम्हांला. लक्षांत ठेवा, मी एका शेतकऱ्याचा मुलगा आहें!" सायमननें तितक्याच ऊच्चस्वरांत उत्तर दिलें.

"थांब, तुझी बटबट मी आतांच बंद करतों. घे ह्या किल्ल्या आणि जा, तें खोलीचें दार उघड!" भूत म्हणालें.

"तूं म्हणशील तिकडे यायला मी तयार आहें. पण तूं म्हणशील तें करायला मी तुझा कांहीं नोकर नाहीं! कोणावर दाख-वतोस एवढा अधिकार?" सायमननें निर्भय पणें विचारलें.

ही स्वारी निराळीच दिसते आहे, असें भुताला वाटलें असावें. कारण तें कांहींच बोललें नाहीं. स्वतःच दरवाजा उघडून पलीकडच्या खोलींत प्रवेश केला. प्रवेश केल्यावरोबर त्याचे काळे केस पांढरे झाल्याचें सायमनला दिसलें. त्याला आश्चर्यच वाटलें.

त्या खोली पलीकडच्या खोलींत भुतानें प्रवेश केला. सायमन पाठोपाठ येतच होता. एका मागून एक दालनें पार करीत जात असतां भुताचा व त्याच्या कपड्यांचा रंग

वरून खालपर्यंत पांढरा होऊं लागला. पुन्हां भुतानें सायमनला किल्ल्या दाखवून दरवाजा उघडायला सांगितलें. भुताच्या आज्ञेचें पालन केल्यास भूत मानेवर बसेल असा विचार करून तो म्हणाला–"तुझें घर आहे. तूं उघड दरवाजे."

एका मागून एक अकरा दालनें पार करून भुतावरोबर सायमन बाराव्या दालनांत आला. तोंपर्यंत भूत वर पासून खालपर्यंत नखशिख पांढरें फक्क होऊन गेलें. बारावा दरवाजा उघडल्याबरोबर कुजलेल्या प्रेतांचा वास आला. समोर मढ्यांची एक रास पडली होती. दुर्गंधीनें सायमनला मोंवळ आल्यासारखें वाटलें. तरी मनाचा धीर करून तो पुढें गेला.

भूत सायमनला म्हणालें–"हे सर्व माझ्या आज्ञेशिवाय महालांत पाऊल टाकल्याचें फळ भोगीत येथें पडले आहेत. परंतु मला मुक्ती देण्याची युक्ति एकाला हि माहीत नव्हती. कदाचित शेतकऱ्याच्या पोरालाच तें श्रेय मिळणार असेल. माझ्याशीं कसें बोलावें व काय करावें हें फक्त तुलाच कळलें. तुझा जीव तर आतां वांचलाच आहे, तूं या महालांत देखील पुन्हां प्राण घालूं शकशील. तुझ्या हातून मला मुक्ति मिळणार आहे. परलोकीं मला सुख मिळणार कीं दुःख मला माहीत नाहीं. या जगांतूनतर मी सुटलों. हा घे परशु! ह्यानेंच मी आजवर या सर्वांचा वध केला. ह्यानेंच माझें डोकें फोडून मला मुक्ति दे. मी आनंदानें निघून जाईन."

सायमन थोडा वेळ किंकर्तव्यविमूढ स्थितींत उभा राहिला. परंतु अधिक विचार न करतां त्यानें परशु घेऊन वार केल्या बरोबर भुताचें शरीर जणुं कांहीं विरघळून गेलें आणि त्यांतून एक पक्षी निघाला आणि खिडकीवाटे बाहेर उडून गेला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

गरिबाचें भाग्य

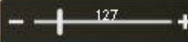
एका गांवीं एक शेतकरी रहात असे. नवराबायको स्वभावानें फार गरीब होतीं. त्यांना चार मुलें होतीं. दोघं जिवापाड मेहनत करीत. पण त्यांना कधीं पोटभर खायला मिळत नसे. कित्येकदां तर उपाशींच झोपावें लागे. इतकी गरीबी असून दोघं इतकीं उदार होतीं कीं कोणी अतिथि आला कीं जी मीठ भाकर तीं खात ती त्याला पण वाढीत. कधींकधीं तर पेज किंवा आंबील पिऊन दोघं झोपीं जात.

एकदां त्यांना फारच कमी मजूरी मिळाली. प्रथम मुलांना वाढून नवराबायको नुसती पेज प्यायला बसणार, तेवढ्यांत एक म्हातारा पाहुणा दत्त म्हणून उभा राहिला आणि म्हणाला–"दादा! फार दुरून आलों आहें. उन्हाची वेळ आहे. पाणी पिऊन पडवींत पडून राहीन व ऊन उतरल्यावर पुढें जाईन. मग बसूं का पडवींत? देतां का पाणी प्यायला?"

शेतकरी म्हणाला–"काका! आंत या. उन्हांत दमून आला असाल. नुसतें पाणींच काय आमच्या बरोबर घोटभर पेज तुम्ही पण प्या!" असें सांगून त्यानें त्याला आदर पूर्वक घरांत बोलवून बसायला सांगितलें.

पेज प्याल्यावर पाहुण्याच्या अंगांत इतका हुरूप आला कीं, जणुंकांहीं त्याला अमृतच प्यायला मिळालें आहे. त्यानें शेतकऱ्याच्या मुला बाळांची चवकशी केली आणि म्हणाला–"देव तुम्हां सर्वांना सुखी ठेवील. घरची गरीबी किती हि असली तरी तुमच्या मनाची श्रीमंती ओळखल्या शिवाय का तो राहील?" नंतर त्यानें शेतकऱ्याला पेज शिजवायचें मातीचें भांडें

सौ. शारदा पाटील

आणायला सांगितलें. शेतकऱ्याची बायको मडकें घेऊन आली. तें घेऊन म्हातारा म्हणाला–"आज तूं माझ्या सारख्या म्हाताऱ्या गरिबावर जी दया दाखवलीस ती मी आयुष्यभर विसरणार नाहीं. यापुढें तुला अन्नाची वाण भासणार नाहीं. राजाच्या घरीं जीं पक्वान्नें होतील तीं तुला या मडक्यांत मिळतील. त्यावर तुझ्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह छान चालेल." असें सांगून म्हातारा निघून गेला.

शेतकऱ्याला व त्याच्या बायकोला वाटलें कीं, म्हातारा जें कांहीं म्हणाला तो फक्त आशीर्वाद आहे. परंतु संध्याकाळीं शेतकऱ्याची बायको मडकें घेऊन आली तेव्हां तें पक्वान्नानें भरलेलें होतें. सर्व पोटभर जेवले व अपरिचित पाहुण्याचे मनांतल्या मनांत आभार मानूं लागले.

त्यानंतर शेतकऱ्याच्या घरीं घरच्या लोकांबरोबर पाहुण्यांना सुद्धां पंचपक्वान्नाचा लाभ होऊं लागला. तो पाहुण्यांना सांगे–"आम्ही जें कांहीं वाढूं, त्याचा स्वीकार करावा व त्याच्या विषयीं कोणाजवळ कांहीं बोलूं नये !" परंतु लोक त्याच्याकडून जेवून गेले कीं गांवभर सांगत कीं, त्या शेतकऱ्याच्या घरीं आज जसें जेवण मिळालें तसें राज दरबारींच मिळालें तर कदाचित मिळेल.

तिकडे राजाच्या पाकशाळेंत अद्‌भुत प्रकार घडूं लागला. सैंपाकी पक्वान्नें करूं लागले कीं पक्वान्नें प्रमाणा पेक्षां कमी होत. सुरवातीला सैंपाक्यांना कळत नसे. एकेक दिवस अर्धीं अधिक पक्वान्नें नाहींशीं होत. भुताटकी होऊं लागली आहे अशी सैंपाक्यांनीं तक्रार केली. कोळगे भरून खीर तयार करून ठेवली होती. पण आपोआप अर्धी नाहींशी झाली.

राजा व मंत्र्याला ही गोष्ट कळली तेव्हां त्यांना वाटलें कीं, कोणी तरी चोर सैंपाकघरांत शिरून चोरी करीत असावा किंवा एखादा सैंपाकीच चोर असावा. राजानें पाहारेकरी नेमले व चवकशी केली तेव्हां सैंपाक्याचें म्हणणें खरें ठरलें. पण राजाचा त्याच्यावर विश्वास बसेना.

राजाच्या महालांतल्या गोष्टी कधीं गुप्त रहात नाहींत म्हणें. राजधानीभर राजाच्या पाकशाळेंतील चोरीची चर्चा सुरू झाली. शेतकऱ्याच्या घरांत पंचपक्वान्नांचें जेवण व राजाच्या पाकशाळेंत पक्वान्नांची चोरी

ह्यांत कांहींतरी संबंध असावा, असें राजा व मंत्री दोघांना वाटूं लागलें. प्रत्यक्ष खरें कीं खोटें हें पाहण्या साठीं दोघांनीं वेष पालटून शेतकऱ्याच्या घरीं जावयाचें ठरविलें. पाकशाळेंत कोणतें पक्वान्न तयार करण्यांत आलें आहे हें विचारून व चाखून दोघे निघाले.

जातांना दोघे परस्परांशीं बोलत चालले होते. राजा म्हणाला—"शेतकऱ्यानें चोरीचा धंदा छान सुरू केलेला दिसतो आहे."

मंत्री म्हणाला—"शेतकरी स्वभावानें सुशील आणि गरीब आहे असें मी ऐकतों. तो चोरी करील असें मला वाटत नाहीं."

त्यावर राजा म्हणाला—"आतां प्रत्यक्ष पहावयास मिळेलच."

शेतकऱ्याच्या घरीं घरचीं मंडळी जेवायची तयारी करीत होती. तेवढ्यांत दरवाज्यावर थाप ऐकून शेतकऱ्यानें दरवाजा उघडला. समोर दोघे परदेशी उभे होते. दोघे मोठें पागोटें बांधून आले होते. एक जण म्हणाला—"आम्ही दोघे परदेशी आहों. दुपारची वेळ आहे. जेवायची व्यवस्था झाल्यास विचारायला आलों होतों."

शेतकऱ्यानें आदरपूर्वक त्यांना आंत बोलावून हात पाय धुवून यायला सांगितलें. पानें मांडून जेवायला बसावें अशी विनंति केली. "जी कांहीं मीठ भाकर आहे गोड करून घ्यावी." अशी विनंति पण केली.

एका मागून एक पदार्थ पानावर येऊं लागले. राजा व मंत्री परस्परांकडे सार्थक मुद्रेनें पाहूं लागले. राजवाड्याच्या पाकशाळेंत त्या दिवशीं शिजलेले सर्व पदार्थ पानावर आले. राजानें शेतकऱ्याला विचारलें—"कायरे! हे सर्व पदार्थ कोठून आले? तूं शेतकरी आणि हा राजभोग तुझ्या घरीं कसा काय?"

शेतकरी हात जोडून म्हणाला—"तें सर्व त्या परमेश्वराला ठाऊक? मी काय सांगूं?"

"तूं सर्व काय तें सांगितलें नाहींस तर आम्ही या अन्नाला हात लावणार नाहीं." राजा म्हणाला.

शेतकऱ्यानें नाइलाजानें सर्व वृत्त थोडक्यांत सांगितलें आणि मडकें आणून दाखविलें. तें मडकें पाहून राजाला राग आला. म्हणाला—"चोर भामटा कुठला! म्हणें, देवाची कृपा! थांब तुझी चामडी लोळवितो. पाहातों तुझा कोण देव तुला वांचवायला येतो तें." असें सांगून त्यानें मडकें फोडून टाकलें आणि मंत्र्याबरोबर निघून गेला.

शेतकऱ्याची बायको व मुलें रडूं लागलीं. पण शेतकरी म्हणाला—"त्या परमेश्वराला जें मान्य असेल तेंच होणार! त्याच्यावर भरंवसा ठेवून मनुष्यानें रहावें. कांहीं दिवस पक्वान्नें खायचें नशिबीं होतें. आतां पुन्हां आपली मीठ भाकर आहेच. त्यांत रडायचें कारण काय?"

शेतकऱ्याचें मडकें फोडून राजा व मंत्री राजवाड्यांत परत आले. पण तेथें येऊन

पाहतात तर पाकशाळेंत एकहि पक्वान्न नाहीं. सैंपाक्यानें घडलेला प्रकार वर्णन करून सांगितला. म्हणाला–

"चुलीवर कोणताहि पदार्थ एक क्षण भर देखील रहात नाहीं. तांदूळ, डाळ, भाजी, दूध जें कांहीं ठेवावें, चुलीवर ठेवल्या-बरोबर नाहींसें होत आहे. तीन तीन चार चारदां तांदूळ ओयरून पाहिले. पण ओयरल्याबरोबर ते अदृश्य झाले."

मंत्र्यानें आपल्या घरून राजासाठीं ताटें वाढून मागविलीं. परंतु राजवाड्यांत पोंचें-पर्यंत त्यांतलें अन्न नाहींसें झालें. तेव्हां कोठें राजाचे डोळे उघडले. आपण शेतकऱ्या-वर अन्याय केला आहे. देवाला तें कसें मान्य होईल? माझ्या घरीं पक्वान्नें होतात आणि गरीब शेतकऱ्याला पोटभर खायला देखील मिळत नाहीं. ज्याच्या राज्यांत प्रजा सुखी रहात नाहीं त्याला प्रजा रक्षक कसें म्हणतां येईल? तो मंत्र्याबरोबर पुन्हां शेतकऱ्याच्या घरीं गेला व म्हणाला–

"मी रागाच्या भरांत तुझें मडकें फोडलें. तें मडकें फोडून मी देवासमोर अपराधी ठरलों आहे. त्याचें प्रायश्चित्त म्हणून मी तुला एक जहागीर लिहून देतों. राजवाड्याची पाकशाळा तुझीच आहे असें समज. तेथें शिजणाऱ्या अन्नाचा अर्धा वांटेकरी तूं आहेस. आतां मला उपाशीं मारूं नकोस."

शेतकऱ्याला तें सर्व ऐकून आश्चर्य वाटलें. तो म्हणाला–"ही त्या भगवंताची कृपा आहे! तो ठेवील तसें रहावें. मनुष्यानें प्रयत्न करावयाचा असतो परंतु भरंवसा देवावर ठेवून!"

तिकडे पाकशाळेंत चमत्कार घडला. राजानें इकडे म्हटल्याबरोबर कीं शेतकरी अर्ध्या अन्नाचा वांटेकरी राहील. सर्व भांडीं पंचपक्वान्नांनीं भरून गेलीं.

विश्वामित्र ऋषींचा यज्ञ निर्विघ्नपणें पार पडला. त्या दिवशीं रात्रीं रामलक्ष्मण निश्चिंतपणें झोंपूं शकले. सकाळीं उठल्यावर स्नानसंध्यादि आटोपून त्यांनीं विश्वामित्र ऋषींना नमस्कार केला. विश्वामित्र ऋषींच्या आश्रमांतले सर्व ऋषी व मुनी त्यांच्याकडे आले होते. त्यांना देखील रामलक्ष्मणांनीं नमस्कार केला. नंतर श्रीरामचंद्रानें नम्रता-पूर्वक विश्वामित्र ऋषींना विचारलें–"मुनिवर! सेवायोग्य कांहीं कार्य असेल तर आज्ञा व्हावी."

मुनि म्हणाले–"ज्या कामासाठीं म्हणून मी तुम्हां उभयतांना बोलावून घेऊन आलों होतों तें काम संपलें. आम्ही सर्व आज मिथिला नगरीस जात आहों. मिथिलेचा राजा जनक महा ज्ञानी आहे. त्याच्या दर्शनास जावें असा आमचा विचार आहे. जनक राजाकडे शंकराचें एक जुनें धनुष्य आहे. जनकानें श्रद्धा व भक्तिपूर्वक त्या धनुष्याची आजवर पूजा केली. जनकाच्या पुण्याईनें म्हणा किंवा शंकराचें तें धनुष्य आहे म्हणून म्हणा, त्या धनुष्यांत एक विशेष आहे. त्याला कोणी उचलूंच शकत नाहीं. मग त्याच्यावर दोरी चढवून बाण मारणें तर अशक्यच. आजपर्यंत देव, दानव आणि मानव सर्वांनीं अनेक प्रकारें प्रयत्न करून पाहिला. परंतु एकाला देखील यश मिळालें नाहीं. जनक राजाचें तें धनुष्य

तुम्हांला पहायला मिळेल. आपण सर्वच बरोबर जाऊं."

विश्वामित्र ऋषींनीं निघण्यापूर्वी सिद्धाश्रमाला तीन वेळां प्रदक्षिणा घातली व त्याच्या रक्षणाची पण उत्तम व्यवस्था केली. दिवस भर पायीं प्रवास केल्यावर विश्वामित्र ऋषि रामलक्ष्मणासह सोन नदीच्या काठीं आले. सर्वांनीं तेथें स्नान केलें, संध्या केली व सर्व एका झाडाखालीं येऊन बसले. रामानें विश्वामित्र ऋषींना विचारलें—"मुनिवर! वनावृत नांवाचा देश कोठें आहे? त्याची माहिती आपण थोडी सांगावी."

त्या प्रश्नाचें उत्तर म्हणून विश्वामित्र ऋषींनीं त्या देशाचें वर्णन केलें. त्याबरोबर त्यांना आपल्या पूर्वजांचें वर्णनसुद्धां करावें लागलें. विश्वामित्र म्हणाले—

"पूर्वी ब्रह्मदेवाचा कुश नांवें पुत्र एक मोठा तपस्वी होऊन गेला. त्याचें वैदर्भी नांवाच्या राजकन्येशीं लग्न झालें होतें. त्याला चार मुलें होतीं—कुशांब, कुशनाभ, अधूर्तयश आणि वसु.

"क्षत्रिय धर्माला अनुसरून कुशनें आपल्या मुलांना जमिनीचे वांटे करून दिले आणि त्यांना बजावून सांगितलें कीं, क्षत्रिय धर्माप्रमाणें प्रजेला पुत्रासारखें मानून न्यायानें राज्य करावें. त्यानंतर प्रत्येकानें आपल्या राज्याची राजधानी म्हणून एकेक सुंदर नगर वसविलें. कुशांबनें कौशांबी नांवाची, कुशनाभनें महोदय नांवाची, अधूर्तयशानें धर्मारण्य नांवाची आणि वसूनें गिरिव्रज नांवाची राजधानी स्थापन केली. आपण आतां आहों तो देश याच चौथ्या भावंडांचा आहे.

"या देशांच्या चारही बाजूला पांच पर्वतांच्या रांगा आहेत. सोन नदीचा उगम याच पर्वतांतून झाला आहे. या नदी मुळेंच या देशांतली जमीन सुपीक व शस्य श्यामला

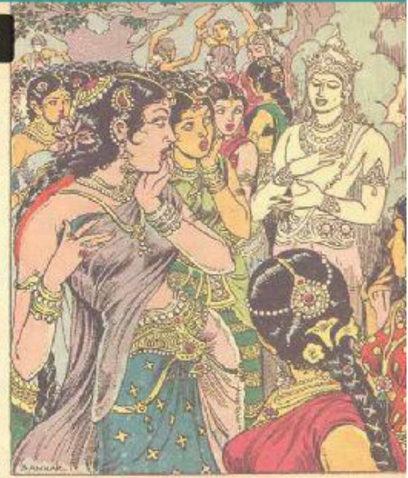

आहे. या नदीचा उगम पूर्वेकडे होतो व ही पश्चिमेकडे वाहाते.

"चौथ्या भावंडांपैकीं कुशनाभ याच्या बायकोचें नांव घृताची असें होतें. त्यांना शंभर मुली होत्या. सर्व एकींहून एक सुंदर. एकदां त्या मुली आनंदानें वनविहार करीत असतां एकाएकीं वायुदेव प्रगट झाला. त्यांचें सौंदर्य पाहून तो मोहित झाला व त्यानें त्यांच्याशीं विवाह करण्याची इच्छा दर्शविली. तो म्हणाला—"माझ्याशीं लग्न केल्यास तुम्हांला कधीं वार्धक्य येणार नाहीं व अमरत्व मिळेल. तुम्हांला या मर्त्यलोकांत राहण्याची गरज राहणार नाहीं. नंदनवनांत विहार करावयास मिळेल."

अर्थातच मुली चकित झाल्या. त्यांनीं त्याला उत्तर दिलें कीं, आमचे आई वडील आमचे पति म्हणून ज्या पुरुषाची निवड करतील त्यांच्याशींच आम्ही लग्न करणार. तें ऐकून वायूला राग आला व त्यानें त्या सर्वांना शाप दिला. शापाच्या प्रभावानें त्या सर्व गिड्ड्या व खुज्या दिसूं लागल्या. रडत रडत त्या आपल्या वडिलांकडे गेल्या.

"मुलींनीं राखलेली कुलमर्यादा पाहून कुशनाभला आनंद झाला. शापाच्या प्रभावा-

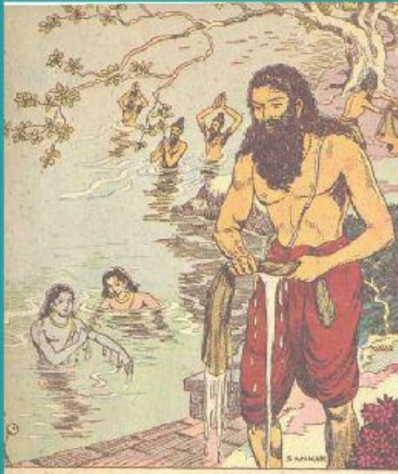

मुळें त्या गिड्ड्या दिसूं लागलेल्या पाहून कुशनाभला फार वाईट वाटलें. पण तो म्हणाला—"भिऊं नका. देव साक्षी आहे. तो तुमचा खास उद्धार करील." कुशनाभ काळजींत पडला. त्यांना अविवाहित ठेवून तरी कसें चालणार? म्हणून त्यानें कांपिल्यपूरचा राजा ब्रह्मदत्त याच्याकडे जाऊन त्याला सर्व परिस्थिति सांगून त्याच्याशीं त्यांचा विवाह करून दिला. ब्रह्मदत्तानें स्पर्श केल्याबरोबर त्यांना स्वस्वरूपाचा लाभ झाला.

"मुलींचें लग्न करून दिल्यावर व त्यांना पुन्हां स्वस्वरूप मिळाल्यावर कुशनाभला

आनंद झाला. पण पुत्रसंतान नाहीं या बद्दल त्याला काळजी वाटूं लागली. त्यानें पुत्रकामेष्टी यज्ञ केला. त्याला एक मुलगा झाला. त्याचें नांव त्यानें गाधि असें ठेवलें. कुशनाभनें आपल्या मुलाला उत्तम शिक्षण दिलें व त्याला गादीवर बसवून स्वतः वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश केला. गाधिराज एक धर्मपरायण राजा होता. हे गाधिराजच माझे वडील. मला सत्यवती नांवाची एक बहीण होती. तिचें रुचीकशीं लग्न झालें. ती पतिव्रता होती. गाधिराज कुशिक याच्या नांवानेंच मला कौशिक असेंहि नांव मिळालें. माझ्या बहिणीच्या नांवानें कौशिकी नांवाची एक नदी देखील आहे. बहिणीचा मला फार लळा होता. म्हणून मी हिमालयांत कौशकी नदी काठीं राहातों यज्ञ करण्यासाठीं सिद्धाश्रमांत वास करावा लागला. बोलतां बोलतां मध्यरात्र उलटण्याची वेळ आली पहा! आतां तुम्ही दोघे जाऊन झोंपा."

प्रवासाचा थकवा वाटत असल्यामुळें दोघांना छान झोंप लागली. सकाळीं विश्वामित्र मुनींनीं त्यांना जागें केलें तेव्हां दोघे उठले. स्नानसंध्यादि आटोपून विश्वामित्र ऋषींबरोबर सर्व पुढल्या प्रवासाला निघाले.

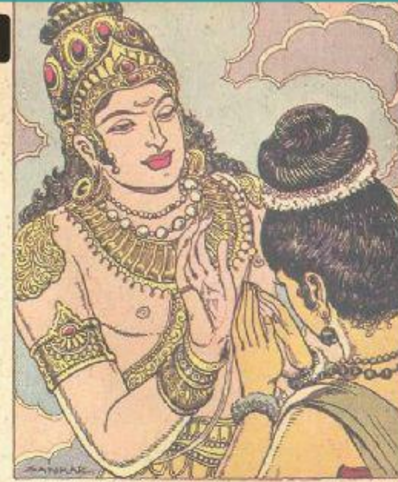
दुपारच्या सुमारास ते गंगा नदीच्या तीरावर येऊन पोंचले. त्यांनीं गंगास्नान केलें. दुपारचें जेवण झाल्यावर एका झाडाखालीं बसून त्यांनीं विश्वामित्र ऋषींना गंगानदीची कथा सांगावयास विनंति केली. विश्वामित्र ऋषींनीं गोष्ट सांगायला सुरवात केली—

"हिमवन्त नामक पर्वतराजाला दोन मुली आहेत. एकीचें नांव गंगा व दुसरीचें उमा. पर्वत राजाजवळ विनंती करून देव

गंगेला स्वर्गलोकीं घेऊन गेले. उमाचा विवाह शंकराशीं झाला. पुढें सगर राजाचा नातू भगीरथ यानें आपल्या पितरांचा उद्धार करण्यासाठीं अखंड तपश्चर्या करून गंगेला पृथ्वीवर आणलें."

विश्वामित्र ऋषींनीं गंगावतरणाची व कार्तिकेय याच्या जन्माची गोष्ट रामलक्ष्मणांना सविस्तर सांगितली. ती रात्र सर्वांनीं गंगेच्या दक्षिण तिरावरच काढली. सकाळ नावेंत बसून ते गंगा पार गेले. तेथें त्यांना एक मोठें नगर दिसलें. त्या नगराचें सौंदर्य पाहून रामानें त्या नगराचा वृत्तांत वर्णन करून सांगण्यास विनंति केली. म्हणाला—"मुनिवर! येथें हल्लीं कोणाचें राज्य आहे? तो कोणत्या वंशाचा राजा आहे? ह्या नगराची स्थापना कोणी केली?"

या प्रश्नाचें उत्तर म्हणून विश्वामित्र ऋषींनीं प्रथम देव व दानव यांनीं कसें समुद्राचें मंथन केलें व त्यांतून रत्नांबरोबर विष कसें निघालें व नीलकंठ शंकरानें तें पिऊन सर्वांचें रक्षण कसें केलें, अमृत निघाल्यावर देव दानव भांडूं लागलेले पाहून विष्णूनें मोहिनीचें रूप घेऊन ते

अमृत कसें देवांना पाजलें वगैरे समुद्रमंथनाचा वृत्तांत अथपासून इतिपर्यंत वर्णन करून सांगितला.

दैत्यांचा संहार विष्णूच्या कारस्थानामुळें पुढें देव दानवांचें युद्ध झालें आणि त्यांत राक्षसांचा पराभव झालेला पाहून त्यांची आई दिति, तिचे पति कश्यप यांच्याकडे गेली आणि म्हणाली—"इंद्राचा देखील वध करूं शकेल असा पुत्रलाभ करून द्यावा."

कश्यप म्हणाला—"तूं हजार वर्षे श्रद्धा व भक्तीपूर्वक तपश्चर्या केलीस तर तुझ्या

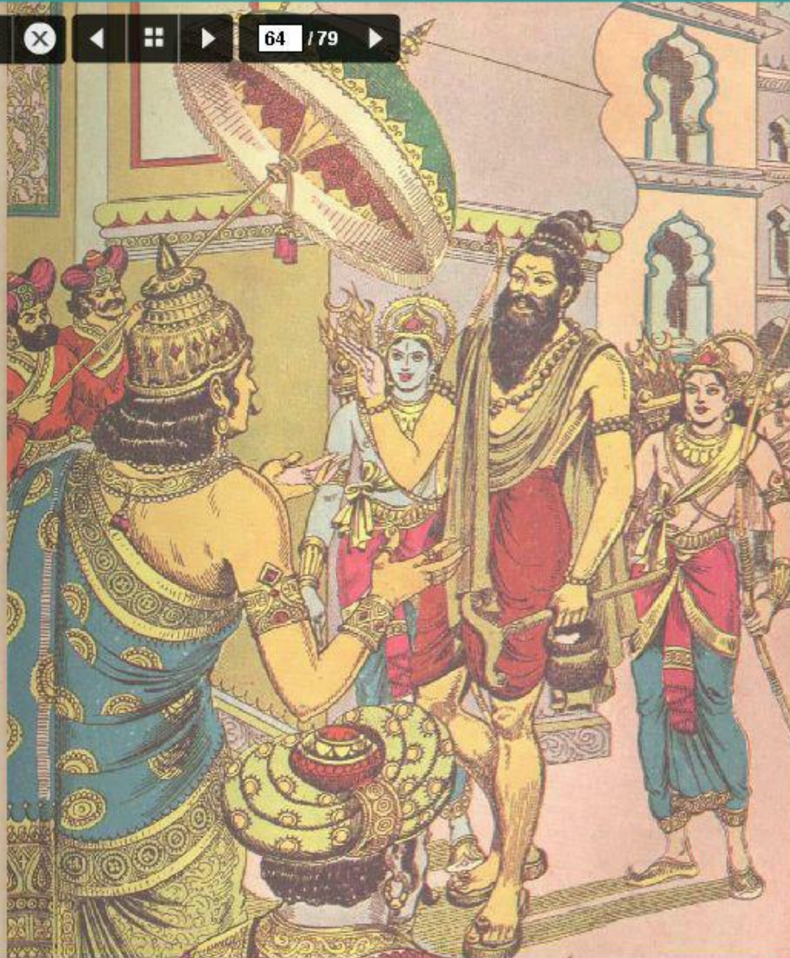
इच्छेप्रमाणें तुला मुलगा होईल. तो त्रिलोक जिंकून इंद्राचा वध करील."

दितीला आनंद झाला व तिनें कुशप्लव नामक स्थानीं तपश्चर्या सुरू केली. इंद्राला ही गोष्ट कळली व तो तिच्याकडे येऊं लागला. तो तिची सेवा करूं लागला. पाणी, समिधा, कंदमुळें व फळफळावळ आणून देऊं लागला.

नऊशें नव्वद वर्षें लोटलीं. फक्त दहाच वर्षें उरलीं. दहा वर्षांनीं तिला जो मुलगा होईल तो इंद्राचा वध करील ही गोष्ट पण ठरलेली होती. एके दिवशीं दितीनें इंद्राला बोलावून आशीर्वाद दिला—"बाळ ! तूं मला पंख्यानें वारा घालीत आहेस व सर्व प्रकारें माझी सेवा करीत आहेस. मला जो मुलगा होईल त्यानें तुझ्याशीं मैत्री करावी असें मी त्याला सांगेन." असें सांगून श्रमवश ती उशीकडे पाय करून उलटी झोंपी गेली. त्यामुळें तिची सर्व तपश्चर्या व्यर्थ झाली. इंद्र याच संधीची वाट पहात होता. त्यानें तिच्या पोटांत प्रवेश करून तिच्या पोटांत वाढणारा शत्रूचा पिंड पाहून आपल्या वज्रायुधानें त्याचे सात तुकडे करून टाकले. त्यामुळें दितीला सात मुलें झालीं.

"रामा ! दिति याच प्रदेशांत तप करीत असे आणि इंद्रानें येथेंच तिची सेवा केली होती. पुढें ईक्ष्वाकु नांवाचा एक राजा झाला. त्याला विशाल नांवाचा मुलगा होता. त्यानें या जागीं एक नगरीची स्थापना केली. त्याच्या नांवावरून या नगरीचें नांव वैशाली असें पडलें. त्याचा वंशज सुमति नांवाचा राजा तेथें राज्य करीत आहे."

सुमती राजाला विश्वामित्र ऋषी रामलक्ष्मणांबरोबर आपल्या राज्यांत आले आहेत हें कळलें. तो त्यांच्या दर्शनास आला. विश्वामित्र ऋषींनीं राम-लक्ष्मणाचा परिचय

करून दिल्यावर सुमती राजाच्या आग्रहास्तव सर्वांनी राजाचें आतिथ्य स्वीकारलें. दुसऱ्या दिवशीं राजाचा निरोप घेऊन त्यांनीं पुढला प्रवास सुरू केला.

मिथिलेच्या अगदीं जवळ एक जुनाट आश्रम दिसला. रामानें त्याची कथा सांगायला आग्रह केला. विश्वामित्र म्हणाले—

"गौतम मुनी व त्यांची पत्नी अहल्या या आश्रमांत रहात असत. गौतम मुनि स्नानाला गेले असतां इंद्र गौतम मुनींचें रूप घेऊन आला. तरी अहल्येनें इंद्राला ओळखलें. परंतु ती मोहाला बळी पडली. इंद्र आश्रमांतून परत जात असतां गौतम मुनि आले. त्यांनीं इंद्राला ओळखलें व शाप दिला. त्यांनीं अहल्येला देखील शाप दिला. अहल्येला पश्चात्ताप झाला व तिनें पतीची माफी मागितली. पण मुनि म्हणाले— "दिलेला शाप परत घेणें मला शक्य नाहीं. योग्यवेळीं तुला मुक्ति मिळेल." ती वायुभक्षण करून याच आश्रमांत अदृश्य रूपें समाधिस्थ होऊन रहात आहे. गौतम मुनींनीं तिला सांगितलें आहे कीं रामाचें दर्शन व स्पर्श झाल्यास तूं शाप मुक्त होशील. म्हणून रामा! चल, आपण या आश्रमांत प्रवेश करूं. तुझ्या दर्शनानें ती शापमुक्त होईल."

विश्वामित्र ऋषींच्या आज्ञेप्रमाणें राम त्यांच्याबरोबर आश्रमांत गेला. रामाच्या दर्शनानें अहल्या शापमुक्त झाली. तिनें रामाचा चरणस्पर्श केल्यावर थोड्या वेळानें गौतम मुनि पण आश्रमांत परत आले. तो प्रसंग खरोखर अवर्णनीय असाच होता. गौतम मुनि व अहल्येनें विश्वामित्र ऋषींचे आभार मानले. दोघांनीं रामाचे पण आभार मानले.

पुढें विश्वामित्र ऋषि रामालक्ष्मणाबरोबर मिथिलेला येऊन पोंचले.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

आपल्या भारतांतील आश्चर्यें :

मदुरा मीनाक्षीचें देऊळ

मदुरेच्या मीनाक्षीचें देऊळ भारतांतील सुप्रसिद्ध देवालयांपैकीं एक आहे. हें देऊळ द्राविड स्थापत्य-कलेचें व शिल्पकलेचें एक उत्कृष्ट उदाहरण म्हणून समजलें जातें.

त्या देवळाच्या चारी बाजूला चार गगनचुंबी गोपुरें आहेत. मुख्य द्वार व त्या वरील भव्य गोपुर पूर्वेकडे आहे.

देवळाच्या चारी बाजूला किल्ल्यासारख्या मोठ-मोठ्या भिंती आहेत व आंत दोन देवळें आहेत - १. मीनाक्षीचें म्हणजे पार्वतीचें - २. सुंदरेश्वराचें म्हणजे शंकराचें.

देवळासमोर एक सहस्र स्तम्भांचा सभामंडप आहे. वास्तविक ९८५ स्तंभ आहेत व प्रत्येकावर शिवलीलेचे प्रसंग कोरलेले आहेत. हे स्तंभ उत्कृष्ट शिल्पकलेचे नमुने म्हणून प्रसिद्ध आहेत. त्याचा निर्माणकाळ इ.स. १७६० आहे.

देवळाच्या बाहेर कांहीं स्तंभ असे कोरलेले आहेत कीं त्यांवर शिलातरंग वाजवितां येतें.

देवळाच्या पूर्व कडील भागांत वसंतमंडप आहे. या मंडपांत नायक राजकर्त्यांच्या सुंदर प्रस्तर प्रतिमा आहेत.

विजयनगर साम्राज्यांतील नायक राजकर्त्यांच्या अमदानींत सतराव्या शतकांत हें नगर भरभराटीस आलें. १४ व्या शतकापर्यंत पांड्य राजांचें राज्य मदुरेला होतें. मदुरा फक्त एक तीर्थक्षेत्रच नव्हे, तर तामीळ संस्कृति, सभ्यता, कला व साहित्य यांचें

